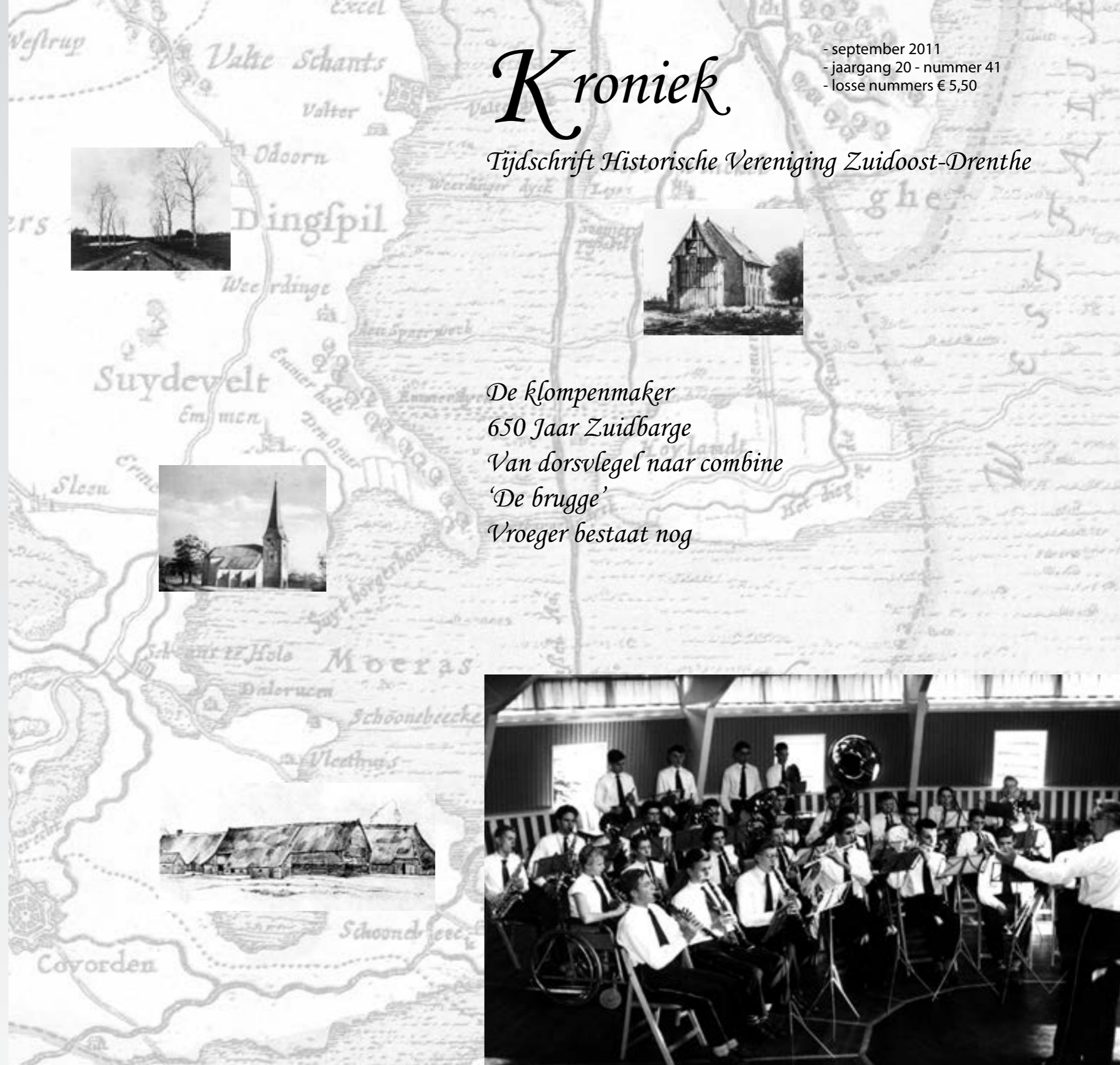

Boven: Enkele stadia van het maken van klompen. Op de bovenste afbeelding het zagen van 'bollen'. Linksonder het bewerken van de klomp met een paalmes op de heulbank. Rechts onder het boren van klompen, ingeklemd op de heulbank (uit: Klompen, Hans Siewes).

Voorplaat: Het harmonieorkest van het Gemeentelijk Lyceum onder leiding van Cor Legro in 1956. Het orkest trad ook op in het buitenland (Engeland, Denemarken en België). Foto uit: Vroeger bestaat nog.

Op een deel van de kaart van Drenthe van 1634 van C. Pijnacker staan afgebeeld bij Weerdinge: 'Landweg in Drenthe' van A.M. Gorter (1866-1933); bij Roswinkel: 'De kerk bij Roswinkel' van J. van Ravenswaay (1789-1869); bij Emmen: 'Kerk te Emmen' van J. Reijnders (1823-1889); bij Schoonebeek: 'Boerenerf in Pad- en Vliegghuis bij Oud-Schoonebeek', tekening van H.W. Jansen (1855-1908).

Kroniek

Tijdschrift Historische Vereniging Zuidoost-Drenthe

- september 2011
- jaargang 20 - nummer 41
- losse nummers € 5,50

*De klompenmaker
650 Jaar Zuidbarge
Van dorsvlegel naar combine
'De brugge'
Vroeger bestaat nog*

Redactie

P. Albers, Sterrenkamp 12, 7811 HB Emmen, 0591-610836
 M.A. Bulte, Agaatdreef 30, 7827 AE Emmen, 0591-630030
 P. Naber, redactiesecretariaat, Sierduif 32, 7827 NJ Emmen, 0591-633942
 M. Nicolai, Houtweg 180, 7823 PK Emmen, 06-25555188
 W. Visscher, Zijtak O.Z. 7, 7833 AL Nieuw-Amsterdam, 0591-551741
 Gelieve kopij te zenden aan:
 p/a P. Naber, redactiesecretariaat, Sierduif 32, 7827 NJ Emmen: p.a.naber@home.nl

Lid worden van de Historische Vereniging Zuidoost-Drenthe?
 Het lidmaatschap bedraagt € 18,00 en voor huisgenoten € 5,00 extra.
 Geef uw naam, adres, postcode en woonplaats en telefoonnummer per post of per e-mail op bij: A.F. Dekker, secretaris, Laan van de Marel 501, 7823 BM Emmen, a.f.dekker@home.nl.

ISSN-nummer Kroniek: 1878-7894

Inhoudsopgave

Piet Naber	Redactioneel	1
Rubrieken		
Marcel Bulte	Oude beroepen De klompenmaker	2
Vier boeken over de geschiedenis van Zuidoost-Drenthe		
Ton Reuvekamp	Het verleden verlicht 650 Jaar Zuidbarge	17
Piet Naber	Van dorsvlegel naar combine. Van dorsvlegel naar combine. Honderd jaar Coöperatieve Dorsvereniging/ Werktuigenvereniging Emmen & Omstreken '145 jaar Bargercompascuum, over buurten, bedrijven en bewoners'	20
Gerard Steenhuis	'De brugge van Barger-Compascuum'	28
Vroeger bestaat nog Redactie	Vroeger bestaat nog	31
Bijdragen		
Henk Jeurink	Open Monumentendag 2011	19
Bestuur	Activiteiten	33

Website: Website-adres van Historisch Emmen: www.historisch-emmen.nl

Productie & opmaak:
 Uitgeverij Drenthe, Beilen - www.uitgeverijdrenthe.nl
 Druk: Scholma, Bedum

Activiteiten

10 september 2011

Open Monumentendag: meer informatie op pagina 19. Het programma en de activiteiten worden in de lokale huis-aan huisbladen gepubliceerd.

1 oktober 2011 - Historisch Café - Vervening

Locatie: Bibliotheek vanaf 14.00 uur.

Onze nieuwe secretaris Herman Mencke neemt onze mee naar de historie van het veen.

10 oktober 2011 - Lezing

Locatie: De Marke, aanvang 20.00 uur.

Lezing over het plattelandsleven in Zuidoost-Drenthe. Veearts Gerrit Heegen uit Sleen kent als geen andere de grote veranderingen van de laatste decennia.

Voor meer informatie over lezingen en andere activiteiten zie www.historisch-emmen.nl en de lokale huis aan huisbladen in de gemeente Emmen.

Bestuur & lidmaatschap

Lidmaatschap

Het lidmaatschap bedraagt in 2011 € 18,00 en voor huisgenoten € 5,00 extra. Het lidmaatschap wordt automatisch verlengd, tenzij het voor 1 december van het lopende jaar schriftelijk is opgezegd bij de secretaris. Men ontvangt vier keer per jaar de Kroniek en men is welkom tijdens de lezingen, die regelmatig worden georganiseerd.

In verband met kostenbeheersing verwachten we van u dat u uw contributie voor of in de eerste twee maanden van het betreffende verenigingsjaar onder vermelding van het contributiejaar overmaakt op het rekeningnummer 10.44.68.815 van de Historische Vereniging Zuidoost-Drenthe.

Bankrelatie

Rekeningnummer 1044.68.815, Historische Vereniging Zuidoost-Drenthe, Laan van het Kwekebos 229, 7823 KE Emmen.

Bestuur

P.M. Kraan, voorzitter, De Hietbrink 46, 7824 XT Emmen, 0591-622306, P.Kraan@emmen.nl

H. Mencke, secretaris, Huizingsbrinkweg 18, 7812 BK Emmen, 0591-641316, hgmenccke@home.nl

H. Jeurink, penningmeester, Laan van het Kwekebos 229, 7823 KE Emmen, 0591-626728, henk.jeurink@wanadoo.nl

A.F. Dekker, Laan van de Marel 501, 7823 BM Emmen, 0591-625893, a.f.dekker@home.nl

M. Nicolai, public relations, Houtweg 180, 7823 PK Emmen, 06-25555188

H.J. Joling, De Klepel 458, 7811 KR Emmen, 0591-658384

G.M. Leveling-Kortstee, Meerstraat 18, 7815 XG Emmen, 0591-647466

Redactioneel

In de vorige Kroniek stond het artikel van Marcel Bulte over de trekhondenbegeleider. Daarop kwam een reactie van mevr. Westen te Emmen. Zij stuurde ons een foto van een kar, getrokken door een schaap. Helaas is de foto niet duidelijk genoeg om in de Kroniek af te drukken.

Het artikel van Marcel Bulte over oude beroepen gaat deze keer over de klompenmaker. Klompen werden nog niet zo lang geleden ook in Zuidoost-Drenthe veel op de boerderijen en in het veen gedragen. Het is een lang artikel geworden dat niet alleen over de vervaardiging van klompen gaat, maar het bevat ook veel namen van klompenmakers uit deze omgeving en de daarbij horende gegevens. Aan het eind nemen we een kijkje in het veenmuseum, waar nog machinaal klompen worden gemaakt. De andere artikelen in deze Kroniek zijn geschreven naar aanleiding van drie pas verschenen boeken en één boek dat eind dit jaar uitkomt.

Ter ere van het 650-jarig bestaan van Zuidbargen in 2012 brengt de Historische Werkgroep Zuidbargen een boek uit. Naar aanleiding daarvan schreef Ton Reuvekamp een artikel over 650 jaar Zuidbargen. Die naam werd voor het eerst vermeld in een oorkonde uit 1362. Het boek komt uit in november en leden van de Historische Vereniging Zuidoost-Drenthe kunnen door in te tekenen het boek voor een gereduceerde prijs kopen (zie het artikel).

In augustus was het honderd jaar geleden dat de Coöperatieve Dorsvereniging 'Emmen en Omstreken' werd opgericht en nog steeds bestaat als Coöperatieve Werktuigenvereniging. Zij is opgericht in de tijd dat Emmen en de omliggende dorpen nog voor een groot deel of geheel boerendorpen waren. Op verzoek van het bestuur van die vereniging hebben Marcel Bulte en ondergetekende er een boek over geschreven. Het eerste exemplaar van dat boek is op 26 augustus jl. in Westenesch uitgereikt aan de burgemeester van Emmen. In een artikel in deze Kroniek vertel ik over de geschiedenis van die dorsvereniging c.q. werktuigenvereniging.

Dan het derde boek. Dat is geschreven door Gerard Steenhuis en gaat over 145 jaar Barger-Compascuum. Waarschijnlijk eind dit jaar zal daarvan de tweede druk verschijnen. Eén van de onderwerpen uit dit boek heeft Gerard Steenhuis verwerkt tot een artikel voor deze Kroniek, onder de titel 'De Brugge van Barger-Compascuum'.

Het vierde boek is Vroeger bestaat nog. Het is een rijk geïllustreerd en een prachtig lees- en vertelboek voor de jeugd over de geschiedenis van Zuidoost-Drenthe en voor leden van de vereniging tegen een gereduceerde prijs verkrijgbaar bij Readshop Roelof Boelens.

Tot slot wil ik u nog wijzen op de mededelingen van het bestuur elders in dit blad.

De klompenmaker

Nederland, een land van polders, klei, zand en veen is eeuwenlang een klompenland geweest. Op het platteland zijn de klompen of 'blokken' altijd een onmisbaar deel van de inventaris van de Hollandse boeren en boerinnen geweest en ook menig veenarbeider heeft er in het verleden op gelopen. Vroeger werden klompen in veel werkplaatsen en boerenschuren met de hand gemaakt. Tegenwoordig houden nog enkele machinale klompenmakerijen zich ermee bezig. In de gemeente Emmen kan men tegenwoordig het machinale proces van klompen maken nog volgen in de klompenmakerij van het 'Veenpark, wereld van toen' te Barger-Compassuum.

De klompenmaker van vroeger
Het lopen op houten klompen bestaat al heel lang. Aan het eind van de middeleeuwen hadden Hollandse steden als Leiden, Amsterdam, Delft en Alkmaar gildenkeuren, waarin geregeld was wie er tot het gilde mochten toetreden, hoe ze zich moesten gedragen enz. Daaruit kan

worden geconcludeerd dat er toen al mensen waren die het vak van klompenmaker als hoofdberoep uitoefenden. Over het in die tijd fabriceren van klompen op het platteland is weinig bekend.

Op weg door het veld. Duidelijk is te zien dat ook de kinderen klompen dragen (Jan Zoetelief Tromp, 1872-1947).

Oude Beroepen

Verondersteld wordt dat dit hoofdzakelijk voor eigen gebruik geschiedde, of dat een knecht daar van zijn baas de opdracht toe had gekregen. Dit laatste moet echter meer als winterwerk en als bijverdienste worden beschouwd. Menig knecht of zelfgebruiker zal zich daarin hebben bekwaamd met wisselend resultaat, temeer daar men zich moest behelpen met gewone of gebruikte landbouwgereedschappen.

Wanneer de klomp in Drenthe is geïntroduceerd, is niet bekend. Uit het bevolkingsregister van de gemeente Emmen van de periode 1850 - 1904 is in ieder geval op te maken dat er in deze gemeente slechts enkele inwoners het vak van klompenmaker als hoofdberoep hebben uitgeoefend en dat dit aantal pas na 1870 enigszins is gegroeid. Een van de eerste klompenmakers moet Berend Smits zijn geweest. Hij was eind achttiende eeuw geboren en woonde halverwege de negentiende eeuw in Roswinkel. Het dorp Roswinkel kreeg in de laatste decennia van de 19de eeuw bekendheid, omdat de bevolking van dat dorp jaarlijks grote partijen klompen aan bewoners van de Groningse veenderijen leverde. In een krant van 1886 stond onder andere dat de bevolking van Roswinkel zich al jarenlang tijdens de winter 'geoeffend had in de kunst van het klompen maken'. Voorts schreef men dat er voldoende hoeveelheden klomphout voorhanden was en dat dit zo goedkoop was, dat klompenmakers zich geen zorgen hoefden te maken of ze er wel aan konden komen. Over het benodigde gereedschap, zoals messen en boren, schreef de krant dat dit nergens zo goed en goedkoop was te krijgen als 'bij de over de grenzen wonende naburen'. Volgens de schrijver verstond bijna iedereen in Roswinkel wel het vak van klompenmaker en waren de door hen gemaakte klompen overal in de uitgestrekte veengebieden te vinden. Enthousiast was men over de kwaliteit van de klompen, want de journalist vond dat het Roswinkelse product getuigde 'van veel kennis en oefening in de kunst en dat hun werk door heel zuidoostelijk Drenthe gunstig bekend stond'.¹ Harm Tiesing schreef hierover dat vroeger van de ruime klompenproductie veel naar het veenkoloniale gebied is uitgevoerd, omdat daar

Veenarbeidsters op klompen in werkkleding in het Drentse hoogveen voor een stapel turven. (Collectie Roelof Boelens).

geen klomphout, populieren of wilgen waren te vinden en er dus geen klompenmakers woonden. Over het gereedschap van de klompenmaker schreef hij dat dit veelal van over de grenzen uit Munsterland werd gehaald, waar het in de jaren vóór 1900 goedkoop werd gemaakt, omdat ijzer en staal daar goedkoop waren en de handsmeden hun vak uitstekend verstonden.² Door de jarenlange ervaring hadden de Roswinkelse klompenmakers het maken van houten schoeisel kunnen perfectioneren. In een krantenartikel van 7 april 1889 werd zelfs melding gemaakt dat er heel wat landbouwers waren die het op prijs stelden dat hun klompen werden versierd met fraaie bloemen en dat vooral de Roswinkelse klompen beroemd waren 'door de snijkunst die de makers daarop aan hadden gebracht'.³ Omdat de klompen van de Roswinkelse klompenmakers vooral werden gedragen door veenarbeiders en veenbazen, weken deze wat de vorm betreft iets af van andere klompen. In het artikel 'Klompen en klompenmakerij' schreef K.P. Timmer dat deze klompen aan de onderkant geheel vlak waren en zelfs iets breder dan de bovenkant. Volgens hem werd dit gedaan, omdat daardoor de turflaag dan niet zo erg werd beschadigd. In het laatste kwart van de negentiende eeuw kozen overal steeds meer arbeiders een beroep als handwerksman. Omdat men had ontdekt dat de uitoefening van een dergelijk beroep

meer geld in het laatje bracht dan het graven, mesten en ploegen op de essen van de boerenbedrijven, ging menig jeugdige dagloner zich bijvoorbeeld toeleggen op het stro- en rietdekken van boerenhuizen, schuren en werkplaatsen en/of het timmeren ervan.⁴ Ook het vak van klompenmaker was aantrekkelijker geworden. Tiesing schreef dat wanneer de rietdekker in de winter geen werk had, hij zich bekwaamde in het maken van klompen. Vanwege het uitgestrekte veengebied in Zuidoost-Drenthe bleef het aantal klompenmakerijen daar achter ten opzichte van omliggende gemeenten.⁵ Een vergelijking maakte Tiesing niet, maar hij wist wel te vertellen dat Borger op een gegeven moment 22 klompenmakerijen heeft geteld. Dus heeft men in Zuidoost-Drenthe, uitgezonderd Roswinkel, grotendeels volstaan met het maken van klompen voor eigen gebruik. Het succes had ook zijn keerzijde. Door de toenemende vraag naar klomphout waren de prijzen van dat hout enorm gestegen. Was in de negentiende eeuw nog volop hout voor een redelijke prijs in te kopen, een aantal jaren later bleek dit niet meer het geval te zijn. Het gevolg was dat de prijs van een paar klompen al maar bleef stijgen, ofschoon de lonen laag bleven. Aanvankelijk betaalde men voor een paar klompen 15 tot 35 cent per paar en een

korte tijd later 20 tot 60 cent per paar, voor de begrippen van toen een kapitaal. Populieren, welke vroeger voor enkele guldens te koop waren, waren ineens tweemaal zoveel gaan kosten. Elzen waren weliswaar goedkoper, maar moeilijker te bewerken en lindenhout is voor het maken van klompen minder goed bruikbaar. Een krantenschrijver beweerde in 1902 dat menigeen, die voorheen voor eigen rekening klompen maakte en aan particulieren verkocht, overwoog liever het bijltje er bij neer te leggen en bij een boer in loondienst te gaan en bij hem de klompen te maken. Gemiddeld kon iemand per dag een paar of zes maken. Het maakloon hiervoor bedroeg van 15 of 20 cent per paar, zodat hij dan behalve de kost nog een 'flink daggeld' verdiende en geen risico liep dat hij geen klomphout meer kon inkopen, omdat de boer er in dat geval voor zorgde. Ofschoon tijdens de voorlaatste eeuwwisseling volmachten en gemeentebesturen door het aanplanten van populieren trachtten de prijs van populierenhout enigszins te kunnen drukken, waardoor deze tak van bestaan misschien in stand kon worden gehouden, zette dit op korte termijn geen zoden aan de dijk.⁶ Om de moeilijkheden te overwinnen en het tij te keren kwam in 1899 in het logement Wielens te Emmen een aantal klompenmakers bijeen

om met elkaar te praten over de oprichting van een klompenmakerbond. Elf klompenmakers uit Emmen en omliggende plaatsen waren bij dit gesprek aanwezig. Een paar klompenmakers uit Zweeloo hadden laten afweten, maar wel van tevoren met de besluiten ingestemd die er zouden worden genomen. Het streven van deze club was het gemeenschappelijk aankopen van het benodigde hout en de verbetering van de prijzen. Op verscheidene punten is toen overeenstemming bereikt. Zo viel het besluit om in het vervolg voor klompen van een lengte van 6 Groningse duimen 20 cent te vragen, van 6½ duimen 22 cent, van 7 duimen 23 cent, van 7½ duimen 24 cent, van 8 duimen 25 cent, van 8¾ duimen 28 cent, van 9 duimen 30 cent, van 9½ duimen 32½ cent, van 9¾ duimen 35 cent, van 10¼ duimen 38 cent, van 10½ duimen 40 cent, van 11 duimen 45 cent en van 11¼ duimen 50 cent.⁷

In 1910 moest voor een goed paar klompen van wilgenhout ongeveer 65 cent worden betaald. Wanneer een klompenmaker hard werkte, was hij in staat zestig paar klompen in de week te maken. Was hij in loondienst dan werd hem hiervoor twintig cent per paar uitbetaald, wat op een weekloon van twaalf gulden uitkwam, iets meer dan de gemiddelde verdiens van een man die van zes uur 's morgens tot zeven uur in de avond op het land werkte.

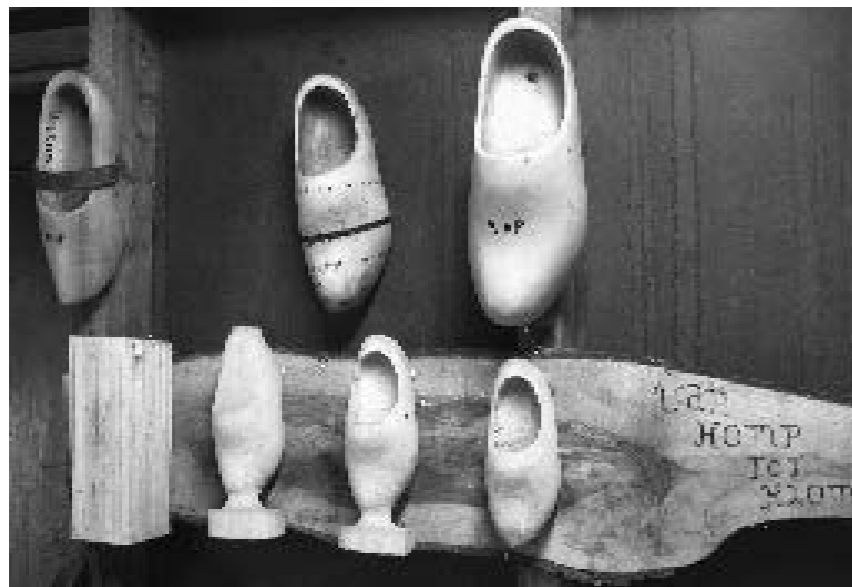
Klompen te kust en te keur

Door de groei van de bevolking in de veengebieden bleef de vraag naar klompen al maar groeien. Omdat de plaatselijke klompenmakers deze grote aantallen niet konden leveren, kwamen steeds meer klompenmakers uit de omgeving, zelfs uit de provincies Overijssel en Gelderland de benodigde klompen leveren. De meestersmid H.H. Scholte uit het Duitse Rütenbrock liet in de periode 1911-1914 regelmatig weten dat hij met een grote partij klompenboren op de Emmer markt te vinden was. De groothandelaar in klompen, de firma Gebr. Zaman die klompenmakerijen had in Sneek, Clinge en Zaandam, trachtte in de jaren twintig de winkeliers in de gemeente Emmen over te halen de klompen bij hem in te kopen en hij vermeldde

Klompen in allerlei soorten en maten op de Emmer Markt (Gemeentearchief Emmen)

erbij dat de firma 'een eerste hands adres was voor alle soorten Belgische, Brabantsche en Geldersche klompen en gespecialiseerd in A-klompen en Snoekbekken'. Menige kruidenier of drogisterij kocht van hem een flinke partij in en nam de klompen op in het assortiment. Ook op de wekelijkse Emmer markt waren ze volop te koop. Zo bleek bijvoorbeeld in 1913 tijdens een faillissementsverkoop W. Wiertsema te Amsterdamscheveld naast vele andere goederen nog 116 paar klompen in voorraad te hebben.⁸ De in Muntendam geboren koopman en grossier Jan Schut van de 'Eerste Nieuwe Amsterdamsche Grossierderij De Vooruitgang' verkocht in Nieuw-Amsterdam grote stapels klompen. Hij beweerde eind 1919 dat hij aan alle scholen in de gemeente en diverse gemeentebesturen in de omgeving van Emmen 'prima, sterke, droge kinderklompen tegen een zeer lage prijs' leverde. Twee jaar later, het was toen al volop crisis in het Zuidoost-Drenthe, besloot hij ermee op te houden en 'de klompen maar door te verkopen tegen de laagste notering, zijnde 30, 40 en 50 cent per paar. Kort daarop verhuisde hij met zijn gezin van man, vrouw en negen kinderen, van wie twee dochters als winkeljuffrouw en een

De productiestadia van de klomp als muurdecoratie. Onder het motto 'Van homp tot klomp' worden de fasen van het productieproces in de klompenmakerij van het 'Veenmuseum, de wereld van toen' aan de bezoekers en bezoekers getoond (foto

Een stilleven van klompen voor een geopende deur van een boerenwoning. Op de afbeelding zijn duidelijk de uiteenlopende formaten van klompen te zien. (foto C. Vredeburgh Jr., Buiten, 21 december 1912).

zoon als reiziger in de zaak hadden gewerkt, naar Groningen. Hij had twaalf jaar in Nieuw-Amsterdam gewoond.

De winkelier in kruidenierswaren Geert Koster H.Rz. van Dordsebrug, die op 20 augustus 1904 op veertigjarige leeftijd van Hoogeveen naar Barger-Oosterveen was verhuisd, adverteerde in 1920 dat hij over meer dan een wagon klompen in allerlei kleuren beschikte. Na zijn dood op 12 februari 1926 adverteerde zijn weduwe zelfs onder het motto 'Klompen, klompen, fijn en glad, voor David en Goliath'.

Niettemin groeide het aantal plaatselijke klompenmakers. In 1916 timmerde Andries den Hartog uit Emmen aan de weg met eigenge maakte klompen. Jan Nieboer uit Nieuw-Weerdinge vertelde aan iedereen die het maar horen wilde dat hij er trots op was dat hij in het najaar van 1918 een machinale klompenmakerij had geopend. Uitgebreid liet hij weten dat de door hem aangeschafte machines aangedreven werden door de wind, waardoor de klompen goedkoper en concurrerender konden worden geleverd. Voorts wist hij te vertellen dat er tengevolge van de Eerste Wereldoorlog geen voldoende schoeisel meer was, doch dat het voortaan aan klompen niet zou ontbreken. Johann Heinrich Tieben uit Barger-Compascuum adverteerde begin 1919 dat hij na zijn demobilisatie weer zou beginnen met het maken van klompen. Enkele jaren later, in maart 1926 begon Christiaan Vos een machinale klompenmakerij in Noord-Barge. Aan het eind van het jaar stopte hij er weer mee en ruimde 'wegens verandering' de klompen op. Hij liet iedereen weten dat de mansklompen voor 85 cent per paar de deur uitgingen, de vrouwenklompen voor 60

Hier zien wij klompenmakers aan het werk in hun werkplaats (foto Aug. F.W. Vogt, Buiten, 21 december 1912).

en 75 cent, de jongensklompen voor 45 en 55 cent en de kinderklompen voor 30 en 40 cent. Een partijtje tweede soort klompen mocht van hem weg voor ongeveer de helft van die prijzen. Deze prijzen lagen aanzienlijk lager dan die van H. Deters uit Emmer-Compascuum die eind 1918 voor de mansklompen f. 1,40, voor de vrouwenklompen f. 1,25, voor de jongensklompen f. 0,95 en voor de kinderklompen vanaf f. 0,60 per paar vroeg. Hij verkocht ook zogenaamde regeringsklompen, klompen die tijdens de Eerste Wereldoorlog door de overheid in omloop waren gebracht. De grote vraag naar klompen tijdens de Eerste Wereldoorlog had de koopman Hendrik Geert en zijn broer de architect Rigthuis uit Emmen in 1917 op het idee gebracht een aantal klompenmakers in dienst te nemen. Tegelijk adverteerden

zij dat zij op zoek waren naar mankracht om 33 populieren aan de Weerdingerweg, vijftien eikenbomen in Westenesch en vier iepen in Noord-Barge te kappen, zodat er in ieder geval hout genoeg voorhanden was voor de vijf à zes klompenmakers die zij in dienst wilden nemen. Jan van Dijk die in de jaren twintig eerst in het pand Wilhelminastraat 80 te Emmen en later in de Wilhelminastraat 95 een kruidenierswinkel en meubelzaak heeft gehad, had net als vele collega-kruideniers allerlei soorten klompen in voorraad.

Begin december 1929 heeft het gemeentebestuur van Emmen zich actief met het maken van klompen bemoeid. Het besloot te helpen om een van de gevestigde klompenmakerijen in de gemeente om te zetten in een bescheiden klompenfabriekje met machines. Men had

Een viertal afbeeldingen van het handmatig verwerken van blokken hout tot klompen in een klompenmakerij. Van links naar rechts en van boven naar beneden: Het splijten van de bollen met behulp van wiggen; het met een bijl bijhakken tot langwerpige stukken; het snijden met een paalmes tot een klompmodel; het met de hand in spiegelbeeld uitboren van een paar klompen (uit: Katholieke Illustratie, 27 maart 1920).

geconstateerd 'dat klompen nu eenmaal behoorden tot de onontbeerlijke delen der uitrusting van een boer en van hen, die boerenarbeid verrichten moeten, en daar in Emmen en omgeving velen in deze omstandigheden verkeren is het begrijpelijk dat hier massa's 'holle blokken' versleten worden'. Onder 'versleten' verstond men onder andere dat de bodem van de klomp zo dun was geworden dat deze water doorliet. Omdat deze machinale klompenmakerij hoofdzakelijk klompen moest leveren aan het plaatselijke armbestuur en scholen had men een klompenfabriekje een goed idee gevonden, te meer omdat men 'de fabricage binnen de gemeente kon houden'.

Het gevolg hiervan was dat in dezelfde maand nog Hendrik Alferink zijn handklompenmakerij aan de Meerweg mocht moderniseren en elektrische frees- en boormachines aanschafte. Deze machines werden geleverd door de firma H. Meijer te Tjuchem, gemeente Slochteren. De 'Eerste Emmer Klompenfabriek' was een feit.⁹

Het hout voor de klompen

Klompen werden en worden nog steeds gemaakt uit voornamelijk populieren- en wilgenhout en soms uit elzenhout. Wilgenhout is echter het zachtst en het meest geschikt voor de fabricage van klompen. In Zuidoost-Drenthe is over het algemeen populierenhout gebruikt. Bovendien vond men hier dat deze houtsoort het best was te bewerken, omdat het licht van gewicht was en er nauwelijks een geur vanaf kwam. Uit een forse populier kon ongeveer 75 paar klompen worden gemaakt. Sommige klompenmakers kochten het hout zelf in. Anderen gebruikten de stam(men) van een of meer op het eigen erf staande bomen die ze soms voor eigen gebruik op eigen terrein hadden geplant. Populierenbomen kwamen in Zuidoost-Drenthe minder voor dan eiken en dennen. Eikenhout werd voornamelijk opgekocht door scheepsbouwers, wagenmakers en timmerlieden. Essenhout was gewild bij de wieldraaiers, dennenhout werd hoofdzakelijk gebruikt voor spantwerk, gebinten, schuttingpalen, rikkings of palen voor rasterwerk en timmerhout; stelmakers waren geïnteresseerd

in iepenhout.

Vroeger werden elk jaar in het voor- en najaar op verschillende plaatsen bomen in het openbaar bij opbod aan de man gebracht. Vooral daar waar veel bomen groeiden, kwamen jaarlijks verscheidene veilingen voor, zoals in Sleen, Wachtum, Oosterhesselen en Schoonebeek. Kooplieden waren er genoeg. Soms kwamen

ze van heinde en verre om hier klomphout te kopen. Wanneer het de verkoop van populieren-, wilgen- of elzenbomen betrof, werd stevast erbij vermeld dat het om klomphout ging. Zo kochten in augustus 1895 in de gemeente Schoonebeek een paar personen uit Kampen vrij wat wilgen op. Erbij werd vermeld dat van dit hout tijdens de komende winter, bij gebrek

aan ander werk, klompen zouden worden gemaakt. Omdat dergelijk hout eind negentiende eeuw al zeer gewild was, bedongen de eigenaars zeer goede prijzen en 'zagen hier weder voor de zoveelste maal hoe wenselijk de aanplanting van bomen is, vooral van zogenaamd weekhout, daar dit door zijn snelle groei spoedig voordeel oplevert'.²¹

Overzicht inwoners gemeente Emmen met als hoofdberoep 'klompenmaker' die onder andere voorkwamen in het bevolkingsregister van die gemeente.

Alferink, Albert ¹⁰	05.06.1896	Emmen	Emmen	(vanaf 8.1929 Odoornweg 8)
Alferink, Hendrik ¹¹	23.07.1888	Emmen	Emmen	Meerstraat 7 (vanaf maart 1936)
Alferink, Willem	12.02.1851	Emmen	Emmen	23.7.1882 ex Odoorn, overleden 5.2.1922
Bouwers, Jan ¹²	27.12.1901	Emmen	Oranjedorp 1 inw	(adresboek 1934), voorheen landbouwer
Braam Fzn, Jan ¹³	28.08.1896	Emmen	Noord-Barge 183	jaren dertig. Tevens landbouwer/opperman
Braam, Jan Teunis ¹⁴	19.09.1885	Emmen	Wilhelmsoord 47	(adresboek 1934), 16.5.1919 ex Sleen
Bult, Wolter van den	18.02.1861	Beilen	Erica	van 6.5. tot 10.9.1898
Foekens, Jan	31.10.1868	Onstwedde	Emmer-compas 46	(adresboek 1934), overleden 10.10.1937
Hans, Hendrik Gerardus	11.07.1900		Oud-Schoonebeek	woonde Europaweg 190
Hartog, Andries den ¹⁵	19.07.1868	Borger	Emmen	overleden 14.10.1937
Hazelaar, H			Noord-Barge	op 16.11.1937 start machinale klompenmakerij
Hendriks, Berend	24.92.1873	Emmen	Noord-Barge 19	tevens arbeider
Hilgen, Gerrit ¹⁶	13.02.1875		Roswinkel	14.10.1962 overleden
Hölscher Herman H. ¹⁷	14.04.1895	Emmen	Barger-Compas 34	(adresboek 1934), hoofdberoep veenarbeider
Jagt, Derk	01.01.1876	Emmen	Erica 75	(adresboek 1934), hoofdberoep veenarbeider
Klaster, Meindert ¹⁸	10.05.1885	Odoorn	Weerdinge 63	(adresboek 1934), 15.8.1922 ex Dalen
Klaster, W.			Nw-Weerdinge 81	(adresboek 1934)
Krekel, W.M.		Emmen	Angelsloërdijk 6	
Lanting, Albert	16.10.1855	Emmen	Zuid-Barge D 122	later Noord-Barge; tevens landbouwer
Lanting, Derk	22.02.1842	Emmen	Noord-Barge	
Lanting, Hendrik	22.10.1880	Emmen	Noord-Barge	
Lanting, Willem	23.09.1883	Emmen	Noord-Barge 3	later ook no. 7 en 17. Tevens landbouwer
Lugjes, Jan Hendrik	08.05.1808	Ambt Ommen	Nieuw-Dordrecht	ex Ambt Hardenberg, + 2.7.1869
Nieboer, J.			Nieuw-Weerdinge	startte in 1918 machinale klompenmakerij
Oosterrood, Johannes H.	24.02.1848	Tubbergen	Amsterdamscheveld	19.1.1888 ex Schoonebeek, + 27.3.1900
Otten, Klaas ¹⁹	12.11.1870	Havelte	Nw-Weerdinge 81	(adresboek 1934), hoofdberoep veenarbeider
Roede, Stoffer	14.08.1850	Rolde	Roswinkel A 67	17.4.1883 ex Rolde
Santing, Albert	30.08.1868	Emmen	Roswinkel 180	tevens winkelier
Schoemaker, Albert	12.11.1875	Emmen	Oranjedorp	later Erica en Nieuw-Dordrecht 89 I.
Schrier, Johan Wilhelm	15.09.1854	Lindloh (D)	Roswinkel E 371	tussen 1875 en 1885
Schulte, Herman Rudolph		Oberlangen (D)	Roswinkel	27.5.1875 ex Oberlangen (D)
Seubers, Arend	10.08.1878	Emmen	Noord-Barge 163	9.12. 1908 ex Dalen; 6.1.1921 naar Borger
Smits, Berend	ca. 1770		Roswinkel	
Tieben, Johann Heinrich	ca. 1865	Rütenbrock	Barger-Compas	herstartte in 1919 klompenmakerij
Vos, Christiaan ²⁰			Noord-Barge	startte in 1926 een klompenmakerij
Wesseling, Harm	23.01.1849	Vlagtwedde	Weerdingemark	11.10.1873 ex Vlagtwedde; 1905 naar Wanne ex Dld ambtshalve; 1918 naar Vlagtwedde

Situatietekening en plattegrond van de machinale klompenmakerij op het perceel A 5902, Roswinkelerstraat 194 te Roswinkel. Geert Hilgen ging gebruik maken van een 3 pk benzinemotor (Gemeentearchief Emmen).

De familie Willinge uit Emmen verkocht medio oktober 1903 aan de hoogste bidder vijftien zware populieren, vijftig eikenbomen, dertig berkenbomen, enige percelen opgaand eikenhout en een perceel schilhout. Nadrukkelijk werd erbij vermeld dat het hout van de populieren uitermate geschikt was voor klomphout. Na de openbare aanbesteding bleek het klomphout gemiddeld 22 gulden per boom te hebben opgebracht, toen al een kapitaal dat door menig klompenmaker niet of nauwelijks kon worden opgebracht.²² Op 4 april 1906 verkocht de familie Koops uit Emmen twaalf populieren die voor de deur van de familie Hars en familie Derks te Emmen stonden. In datzelfde jaar nog verkochten de erfgenamen van deze familie Koops de bomen aan de Stationsweg hoek

Dorpsstraat te Emmen, waaronder eveneens een aantal populieren en wilgen.²³ Enkele jaren later was er in Schoonebeek opnieuw flink wat hout gekapt. Het gevolg was dat op verscheidene plaatsen toen vrij wat week- of klomphout van de hand is gedaan. Een klompenmaker uit Kampen betaalde toen zelfs grif achttien gulden voor een populier.²⁴

Onder de aanhef 'Klomphout - Noord-Barge' verkocht de Drentsche Veen- en Kanaalmaatschappij op 27 november 1913 publiekelijk elf populieren. Deze stonden op de Kanaalweg van het Oranjekanaal te Noord-Barge en bij de Trambrug.²⁵ Twee jaar later kon men te Maten bij het huis van A. Kamps '25 stuks beste Populieren geschikt voor klompenhout' kopen. Voor menigeen een grote investering.²⁶ De verkoop op 25 januari 1915 van een grote partij van 80 populieren-, essen- en elzenbomen door Jan Boesjes, Jan Elling en de weduwe Anna Santing-Nijmanning in Roswinkel mag eveneens niet ongenoemd blijven, evenals de verkoop van 60 dikke en zware populieren die begin 1916 door het gemeentebestuur van Schoonebeek aan de man zijn gebracht.²⁷ In februari 1918 verkochten de volmachten van Emmen en Westenesch 55 eiken en twaalf populieren die aan de straatweg naar Weerdinge stonden.

Het dorp Roswinkel heeft voor wat betreft de verkoop van bomen verscheidene malen in de belangstelling gestaan. Zo ook op 12 januari 1918 toen 20 populieren en een partijtje elzen van de familie Geers te Roswinkel aan de man zijn gebracht en in opdracht van de kerkvoogden de vijf op stam staande populieren bij de kerk. De verkoop van de ongeveer twintig stuks 'beste, zware populieren, staande bij hun neef, de landbouwer Harm Wijnholds te Roswinkel' had op 5 december 1928 veel bekijks, toen de

Het met de hand uitboren van een klomp (uit: Panorama Stad Amsterdam, 14 december 1939).

Een klompenmaker in zijn klompenmakerij bezig met het uitboren van een klomp (uit: De Spiegel, 11 juli 1964, foto Paul Huf, gemaakt in opdracht van de Grolsche Bierbrouwerij N.V.).

in Roswinkel 259 wonende landbouwers en gebroeders Harm, Roelof en Jan Willemsen deze in veiling brachten. Toen de Kerkvoogden van Roswinkel in november 1935 populierenhout verkochten, adverteerden zij in november 1935 dat het hier ging om 160 populieren die aan de Kerkhofslaan in Roswinkel stonden.²⁸

In de omliggende plaatsen werden eveneens regelmatig grote aantallen populieren aangeboden. Op 21 november 1906 had een aantal eigenaren van bomen in de gemeente Coevorden de hoofden bij elkaar gestoken om gezamenlijk via openbare veiling 'plm. 130 stuks middelzware populierenbomen op stam langs de weg naar het Wagenveld, geschikt voor klomphout' te verkopen. Afsproken was dat men hiervoor bijeen zou komen voor het Rijkskantoor van Coevorden. In dezelfde maand heeft J.A. ten Hool op zijn boerenplaats te Den Hool (gemeente Sleen) onder andere 35 zware populieren- en zes essenbomen aangeboden. De verkoop van twintig wilgenbomen en enige populieren op 2 december 1924 geschiedde in opdracht van Roelof Kamping te Oud-Schoonebeek.²⁹ Verder was ook Sleen, Noord-Sleen en Schoonoord menigmaal in het nieuws wanneer het de verkoop van bomen betrof, evenals Oosterhesselen, Dalen en Dalerveen.

Gerrit Jan Rotmensen uit Schoonebeek die zijn leven lang op klompen heeft gelopen, vertelde dat hij zich kon herinneren dat er vroeger boomkappers uit het dorp Staphorst kwamen om in Schoonebeek bij particulieren bomen te komen kappen. Met bijlen gewapend gingen ze aan de slag. Na vaststelling van de valrichting en de plek waar de kief moest komen, zorgden ze ervoor dat deze gekapt werden. Hij vertelde verder dat er in Schoonebeek ene Hendrik Staphorst woonde die regelmatig bomen omkapt. Deze was zowel landbouwer als arbeider van beroep. Hij woonde Nieuw-Schoonebeek 18a en is regelmatig ingezet om bomen te kappen.

Het maken van klompen

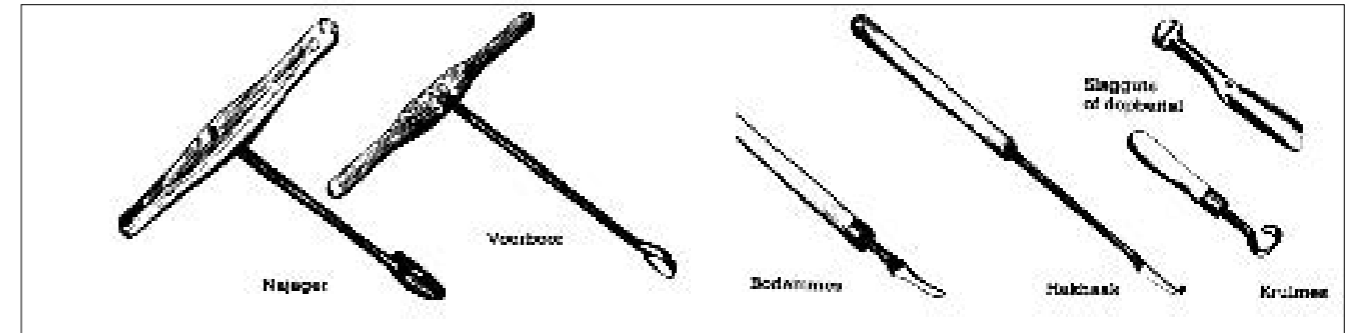
Volgens Harm Tiesing is het met de hand maken van klompen altijd een ongezond en vermoeiend beroep geweest. Immers de klompenmaker stond altijd met zijn lichaam licht voorover gebogen te werken, wat op verscheidene afbeeldingen in dit artikel is te zien. Bij het snijden, hakken en boren moest voortdurend kracht worden gezet. Om klompen goed te kunnen snijden of fabriceren is het belangrijk dat het hout nat wordt bewerkt. Het met de hand maken van een paar klompen kostte altijd een paar uur tijd. Om te beginnen moesten van een stam wilgen- of populierenhout schijven of 'bollen' worden gezaagd (zie afbeelding). Hoe langer en dikker de stam, hoe meer 'bollen' er waren. Afhankelijk van de dikte van een stam berekende de klompenmaker hoeveel klompdelen hij uit een bol kon hakken. Dit aantal varieerde in de meeste gevallen van vier tot acht. Vervolgens werden de bollen met een voorhamer, bijl of kloofbeitel in driehoekige stukken gekliefd. Met een vakoog werden steeds twee stukken gekozen om een klompenpaar van te maken. De volgende stap was met een bijl of dissel een grove vorm van een klomp uit het hout te slaan. Vervolgens werden de blokken hout op de heulbank of kniep gelegd en met een paal- of kniepmes zodanig bewerkt dat een eerste klompvorm zichtbaar werd (zie afbeelding). Daarop volgde het uitboren van de klomp, het met een trekmes de buitenkant gladsnijden en met een schraapmes afwerken van de randen van de klomp.

Mevrouw M.C. Kooy-van Zeggelen schreef in

In de werkplaats van een klompenmakerij. Duidelijk kan een indruk worden verkregen hoe men staand, ietwat voorover gebogen aan het werk is (uit: Buiten, 21 december 1912, foto Aug. F.W. Vogt).

Enkele stuks klompenmakergereedschap. De twintigste eeuwse klompenmaker die het vak verstond beschikte vaak over goed gereedschap. Met de voorboor, een vrij smalle, spitse boor, werd het eerste gat in de bek geboord. Met de najager, een middelgrote of grote boor werd dit gat vergroot. Met het bodemmes, de hakhaak, de slagguts en het krulmes werden de andere bewerkingen uitgevoerd, zoals de afwerking aan de bodem en de hak aan de binnenzijde. (uit: Klompen in Nederland, Max Dendermonde).

1912 over het proces van handmatig klompenmaken het volgende: 'In een stukje wilgenstam, waarvan de grijs bruinen schors eerst wordt afgehakt, ziet ge in een betrekkelijk kort oogeblik, de vorm van een menschenvoet komen. Schijnbaar achteloos hakt de klompenmaker er op los, maar iedere slag met de bijl geeft een deuk, een hap, een kerf precies op de plaats waar het wezen moet. De uitholling die naar den bal van den voet voert, wordt er uit gehakt, de hiel gevormd, langzaam wordt de wreef zichtbaar en het piquante klompenpuntje. De dissel maakt nu de uithollingen nog dieper en gladder en ziedaar de klomp in eersten aanleg is klaar. De groote kunst is nu deze tweede te maken als pendant van de eerste. Daarvoor moet de arbeider een juiste hand en een goed oog en ik zou zeggen ook een zeker fijn gevoel hebben. In een klompenmakerij van den oudwetschen stempel hangt echter alles af van de juiste houw op de juiste plaats. Is het klompen-

paar eenmaal zoo in beginvorm in het leven geroepen, dan worden ze op de snijbank gezet en zet de klompenmaker er de 'ruumsnijder' aan; een lang smal mes van twee handvatsels voorzien, dat in dunne schilvers het hout van de klomp haalt als was het rookvleesch. Hierdoor krijgt de klomp toevallig de eigenaardige lijnen in het hout, die zoo mede loopen met den vorm. De derde bewerking en wel de vermoeiendste volgt nu, dat is het uitboren; want de klomp bestaat alleen nog maar van zijn 'buitenste kant'. Zij wordt, of zij worden, want steeds blijven de paren bij elkaar, hiertoe samen gezet op de boorbank in een schuine richting, zodat de arbeider van de hiel af te beginnen naar beneden werkt. Heel vlug draait hij met de plat of de hielhaak een gat in het hout en vervolgt dit werk nog met behulp van andere boren. Na het boren volgt nog een fijnere bewerking met den fijnsnijer, een eveneens groot mes, dat de klomp nog eens even beaait; dit is de "finishing touch". Iedere klomp wordt van een gaatje voorzien, zoodat de paren door een touwtje bij elkaar gebonden worden en zijn klaar voor de klompenmarkt.³⁰

Linksboven een schijf boomstam of een 'bol'. Rechts enkele stadia van de verwerking van een klomp hout tot een ruw model van een klomp (uit: Klompen in Nederland, Max Dendermonde).

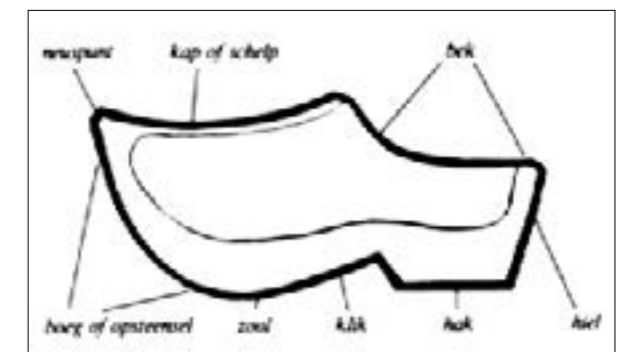

Harm Joling uit Roswinkel is in zijn jeugd vaak in de klompenmakerij van Santing geweest. Hij vertelde dat deze in een schuurtje onder een open afdak werkte met zijn rug naar het westen. In de winter brandde er in de werkplaats een klein potkachteltje. Santing liet de klompen drogen in de wind. Dat drogen mocht volgens hem niet te snel gaan, want dan bestond het risico dat het hout ging scheuren. Joling heeft net als veel anderen lang gelopen op klompen van de Gebroeders Van Vilsteren die met hun bedrijf in het westen van het land zaten. Volgens hem verkoopt Tjeerdsma in Nieuw-Weerdinge ze nog steeds. Hij vertelde verder: 'Mijn vader zei op een gegeven ogenblik: "Je bent vier jaar oud, ik heb je de klompenmakerij van Santing aan de Lage Wijk laten zien en voortaan kun je jouw klompen daar zelf halen. Santing was een goede vakman. Hij nam de maat met een stokje. Per jaar had je enkele paren klompen nodig. Als jongen kwam je met vier paar niet uit. Mijn vader betrok klompen van Jan Koning uit Munnekemoer. Wanneer we uitgingen droegen wij altijd schone klompen. Vroeger werden de klompen met de hand gemaakt. Tijdens de Tweede Wereldoorlog maakten verscheidene mensen nog zelf klompen. Santing sneed op

De benamingen van een klomp (uit: Klompen, Hans Siewes).

de kap of de roef van de klompen allerlei figuurtjes. Als de kap door een of andere oorzaak eraf ging, kwam er een bandje om. Vroeger gebruikte men daarvoor een stuk pakdraad van een dorsmachine. Klompen waren mooi warm schoeisel. Om 's winters warme voeten te houden vlocht je van roggestro een strovlecht en legde die in het achterste deel van een wat ruim zittende klomp. In het voorste deel van de klomp werd wat los stro ingelegd. Mijn vader vlocht zelf het stro. Door intensief gebruik van de klomp moest het stro regelmatig worden vervangen. Ik kan mij ook nog herinneren dat wij op kleine klompen een zeiltje zette en ermee gingen varen op een slootje of aan de kant van een van de kanalen. Kleine klompjes werden eveneens door de brugwachters aan hengels gebonden en gebruikt om bij de schippers geld op te halen.'

De klompenmakerij in het veenmuseum

Tegenwoordig worden op een aantal plaatsen in Nederland nog hoofdzakelijk machinaal klompen gemaakt. Met moderne machines kunnen klompen in grote hoeveelheden worden geleverd aan de groothandel, de toeristenindustrie en plaatselijke detailhandelaren. Om de aankoop van klompen aantrekkelijker te maken, worden ze vaak in allerlei kleuren geschilderd of van figuren voorzien. In eerste instantie worden de klompen, na het droogproces, blank afgeleverd. De gebruiker of de drager van de klomp hield de klomp schoon door deze af en toe met zand te schuren. Pas veel later is men de klompen gaan verven, een gebruik dat vooral in de jaren dertig in zwang raakte. Men had inmiddels ontdekt dat verf minder vocht en vuil opnam.

Het met de hand bewerken van klompen, komt hier en daar nog wel voor, doch alleen op speciale dagen wanneer er in de dorpen en op de brinken ambachten en dergelijke worden gedemonstreerd.

In de gemeente Emmen bestaat nog een kleine klompenmakerij. Op het terrein van het 'Veenpark, wereld van toen' te Barger-Compascuum is deze te vinden. Samen met collega Harry Corse uit Weerdinge of Nieuw-Weerdinge is Hendrik Louwes uit Zwartemeer bij toerbeurt te vinden in deze klompenmakerij. Regelmatig demonstreren zij aan de bezoekers en bezoekers van de klompenmakerij hoe het machinaal klompen maken in zijn werk gaat. Vroeger kwam er ook wel eens een klompenmaker uit Roswinkel die er de klompen maakte, maar die is overleden. Tegenwoordig komt er soms iemand uit Velddriel (Noord-Brabant) die voor de verkoop een aantal door hem gemaakte klompen bezorgt.

Hendrik Louwes werkt al twintig jaar in het veenpark. Hij vertelde dat hij aanvankelijk twee jaar als schipper en scheepsjager met een schip in het plaatselijke kanaal heen en weer heeft gevaren en nu al weer achttien jaar als attractiemedewerker in de klompenmakerij stond. Hij wees op de toonbank, enkele klompenmaker machines en een paalbank met mes die overzichtelijk stonden opgesteld. Louwes vertelde verder dat het met de hand maken van

klompen tegenwoordig niet meer te doen is. Dat komt volgens hem, omdat de kosten van het klompenmakersgereedschap en -machines veel te hoog zijn. Voor de verkoop van klompen in de klompenmakerij hoefde hij het niet te doen, want er worden jaarlijks slechts ongeveer zestig paar klompen aan toeristen verkocht. De machines die er staan zijn al oud. De Franse machine dateert van 1926. De Belgische kan twee klompen tegelijk maken, een linker en een rechter. Op een handige manier demonstreert hij hoe met een hamer en een kloofbeitel een stuk hout van ongeveer 20 bij 8 en 8 centimeter van een brok populierenhout wordt afgesplitst, waarna hij met een paalmes de scherpe hoeken eraf snijdt. Het aldus bewerkte stukje hout klemt hij op een klompenmachine (oude Franse), waarop reeds een modelklomp van beukenhout is aangebracht. Nadat hij de machine in werking zet, tast deze het model aan de buitenzijde af en brengt de vorm over op het nieuwe stuk hout. Na betrekkelijk korte tijd komt de vorm van een mensenvoet te voorschijn. Vervolgens laat Hendrik Louwes op de tweede boorbank zien hoe in schuine richting de uitholling in de klomp erin wordt aangebracht. Hij begint te werken vanaf de hiel en werkt zo verder naar de neuspunt toe. Daarna volgt de afwerking. Op deze boorbank is het mogelijk om twee klompen tegelijk in spiegelbeeld te bewerken. Uiteindelijk zet hij de 'bek' van de klomp aan de mond en blaast in de klomp. Hij legt uit dat je daardoor kan zien of er geen gaatjes in het hout zitten waardoor het nog in het hout aanwezige vocht naar buiten kan sijpelen.

Aan het werk in de klompenmakerij van het 'veenmuseum, wereld van toen'. Op de bovenste afbeelding de klompenmaker is Hendrik Louwes aan het werk op een van de machines. Op de onderste afbeelding is hij bezig met het bewerken van een klomp-in-wording met een paalmes (foto's Piet Naber).

Bronnen en literatuuroverzicht
 Dendermonde, Max (pseudoniem van Henk Hazelhoff), Klompen in Nederland, Arnhem, z.d.
 Gemeentearchief Emmen, Emmer Courant, diverse jaargangen.
 Gemeentearchief Emmen, archief Hinderwetvergunningen nr. 1.777.13.
 'Het klompenmakerbedrijf door 5 kiekjes in beeld gebracht,' in: Katholieke Illustratie, 19 februari 1916.
 'Het klompenmakerbedrijf in Noord-Brabant,' Katholieke Illustratie, 27 maart 1915.
 Heij, Gerjan, Oude ambachten en beroepen, Arnhem, 2009.
 Kappenburg, Koen, 'Klompen aan de waslijn,' in: De Spiegel, 9 april 1960.
 Kooy-van Zeggelen, M.C., 'Over klompen,' in: Buiten, 21 december 1912.
 Provinciale Drentsche en Asser Courant, diverse jaargangen
 'Schoenen van hout,' in: Panorama Stad Amsterdam, 14 december 1939.
 Siemes, Hans, Klompen, Heino, z.d.
 Tiesing, Harm, Uit en over Drenthe. Borger, 2003.

Timmer, K.P., Klompen en klompenmakerij in Drenthe, juli/augustus 1975.
Wikipedia, Klomp.

Dank

Met dank aan Roelof Boelens te Emmen, Peter Kraan van het Gemeentearchief Emmen, Hendrik Louwes van het 'Veenmuseum, wereld van toen', Piet Naber uit Emmen, Gerrit Jan Rotmenssen uit Schoonebeek.

Noten

- 1 Provinciale Drentsche en Asser Courant (PDAC), 7 januari 1886.
- 2 Harm Tiesing, Uit en over Drenthe, Borger, 2003.
- 3 PDAC, 25 april 1889. Zie het artikel 'Sporen van vroegere en hedendaagse houtsnij kunst in Drenthe'.
- 4 Ibidem, 4 maart 1887.
- 5 Ibidem, 13 februari 1889. In Zuidoost-Drenthe groeide geen of nauwelijks klomphout
- 6 Ibidem, 27 oktober 1902.
- 7 Ibidem, 14 februari 1899.
- 8 Emmer Courant (EC), 8 februari 1911, 19 april 1913, 12 december 1914, 14 oktober 1916, 21 september 1918, 12 juli 1919, 31 januari en 18 augustus 1920, 5 februari 1926, 25 oktober, 3 en 29 december 1929, 1 oktober 1935, 1 mei 1936, 12 januari 1940 en 5 oktober 1945.
- 9 EC, 3 en 29 december 1929.
- 10 Albert Alferink oefende van oorsprong het beroep van betonwerker uit. In 1936 woonde en werkte hij op nummer 18.
- 11 Hendrik Alferink is tijdens de Eerste Wereldoorlog ingelijfd als lijnwerker bij de sector stafmedewerker Genietroepen. Verder deed hij dienst bij 2-II-1ste Regiment Infanterie. In 1929 startte hij een machinale klompenmakerij.
- 12 Jan Bouwers kreeg op 11 juli 1932 officieel vergunning om een machinale klompenmakerij te starten (dossier vernietigd op 8 augustus 1972).
- 13 Jan Braam verkocht zowel vóór, als tijdens en na de Tweede Wereldoorlog vele soorten klompen en sandalen en adverteerde ook dat hij klompsokken verkocht.
- 14 Jan Teunis Braam kreeg op 11 juli 1932 officieel vergunning om in Wilhelmsoord een machinale

klompenmakerij te beginnen (dossier vernietigd op 8 augustus 1972). Op 27 januari 1942 kreeg hij een vergunning voor een machinale klompenmakerij voor het pand Wilhelmsweg 57 te Emmen (dossier vernietigd op 28 oktober 1975). Hij was getrouwd en had acht kinderen (zes zonen en twee dochters). Zijn hoofdberoep was landbouwer.

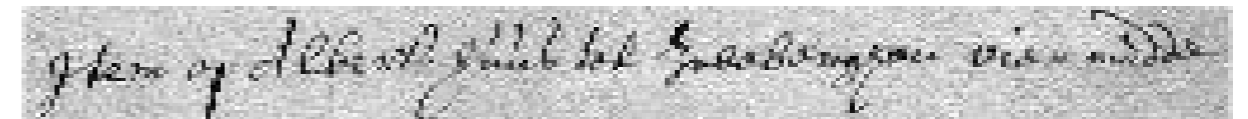
- 15 Andries den Hartog kreeg op 30 augustus 1932 officieel vergunning om een machinale klompenmakerij te beginnen (dossier vernietigd op 8 augustus 1972).
- 16 Gerrit Hilgen kreeg 4 oktober 1948 officieel vergunning voor de uitbreiding van de klompenmakerij op het perceel Roswinkel, Roswinkelerstraat 194, sectie A 5902.
- 17 Herman Heinrich Hölscher was getrouwd en had tien kinderen (twee zonen en acht dochters). Hij heeft op verscheidene adressen in Barger-Compascuum gewoond.
- 18 Meindert Klaster heeft aanvankelijk officieel vergunning gekregen voor de oprichting van een machinale klompenmakerij voor het perceel Achterdiep 23 te Nieuw-Weerdinge. Deze vergunning verviel op 26 juli 1947 (dossier vernietigd op 8 augustus 1972)
- 19 Klaas Otten verhuisde op 5 april 1917 met zijn gezin van Zwolle naar Nieuw-Weerdinge. Vóór die tijd had het gezin op verscheidene plaatsen in Westfalen (Duitsland) gewoond. Tussen 1 juli 1925 en 7 januari 1926 heeft hij in Nachrodt (Duitsland) gewoond. Tussen 29 oktober 1926 en 7 juni 1926 in Zuid- en Noord-Scharwoude. Zijn vrouw kwam uit Sneek. Het echtpaar had zeven kinderen (vijf zonen en twee dochters).
- 20 Christiaan Vos kreeg op 3 maart 1926 officieel vergunning om een machinale klompenmakerij te beginnen (dossier vernietigd op 8 augustus 1872).
- 21 PDAC, 6 augustus 1895.
- 22 PDAC, 17 oktober 1903.
- 23 EC, 28 maart 1906 en 24 november 1906.
- 24 Ibidem, 19 december 1908.
- 25 EC, 19 november 1913
- 26 EC 16 oktober 1915.
- 27 EC, 23 januari 1915 en 5 februari 1916.
- 28 EC, 22 november 1937
- 29 EC, 17 en 24 november 1906 en 28 november 1924
- 30 Zie ook M.C. Kooy-van Zeggelen, 'Over klompen,' in: Buiten, 22 december 1912.

650 Jaar Zuidbarge

Het komende jaar zal Zuidbarge zijn 650-jarig bestaan gaan vieren. Steden vieren meestal hun jubileum naar aanleiding van het verkrijgen van stadsrechten, maar andere plaatsen doen dat gerelateerd aan de eerste schriftelijke vermelding.

Voor zover we kunnen nagaan werd de plaats Zuidbarge voor het eerst schriftelijk vermeld in een oorkonde op 5 mei 1362. Deze oorkonde is weliswaar verloren gegaan, maar we weten van het bestaan, omdat deze oorkonde op 28 december 1600 nauwkeurig is overgeschreven op een document dat zich nog in het Drents archief bevindt.

leven zijn zonden kon afkopen door middel van aflaten, die bestonden uit het uitspreken van bepaalde gebeden, maar waar tevens ook vaak een financiële vergoeding richting de kerk aan verbonden was, een gebruik dat onder andere tot de reformatie heeft geleid. Mocht een persoon echter plotseling overlijden op een moment dat hij nog niet op deze manier zijn

Document uit 1600, overgenomen van het originele document uit 1362, met vermelding 'Aberthus tot Zwebergen'.

Boekaankondiging

Het document vermeldt dat de erfgenamen van Wermoldts van Gasselte de pachters van zijn nagelaten bezittingen in Zuidbarge verplichten jaarlijks een roggepacht te voldoen aan de kerk van Gasselte, om daarvan een vicarie te stichten en te onderhouden.

Om het fenomeen vicarie te verklaren dienen we enkele gebruiken van de Rooms-Katholieke Kerk te beschrijven. Het jaar 1362 ligt eeuwen voor de reformatie, dus iedereen beleed nog het rooms-katholieke geloof. Het was in die tijd gebruikelijk, dat men tijdens zijn

discutabele daden met het Opperwezen had weten te vereffenen, dan werd hij aan de hemelpoort door Petrus teruggestuurd naar een soort wachtkamer, genaamd het Vagevuur. Hier had God de thermostaat een paar graden koeler staan dan in de hel. De ziel van de overledene verbleef hier een tijd die evenredig was met de zonden die nog uitstonden. Nabestaanden konden echter behulpzaam zijn door het laten opdragen van heilige missen ten behoeve van zijn zielenheil in een vicarie. Bovendien was het gebruikelijk op het feest van Allerzielen door middel van een reeks gebeden personen uit het vagevuur te verlossen. De gebeden dienden in de kerk te worden uitgesproken en men mocht per kerkbezoek slechts één persoon vanuit dit vagevuur naar de hemel helpen. De praktische

katholieken hadden hiervoor de oplossing gevonden om na de gebeden even de kerk te verlaten, om dan met de andere bezoekers op het kerkplein nog even de laatste nieuwtjes uit te wisselen, alvorens de kerk weer binnen te gaan om de volgende persoon uit zijn lijden te verlossen. (Auteur: Ik weet nog hoe voldaan ik als kind weer huiswaarts keerde in de wetenschap dat ik zoveel mensen, vanuit hun benarde positie de hemel had weten binnen te loodsen.) Dit gebruik werd in de volksmond aangeduid met de term 'zieltjes visse'.

De vicarissen waren priesters die niet behoorden tot het College van Priesters van de Parochiekerk, maar daar slechts hun altaar hadden. In Gasselte was deze vicarie gewijd aan de heilige Catharina. Na het overlijden van Warmold in 1362 zijn zijn erfgenamen er blijkbaar nog niet helemaal zeker van dat hij bij zijn overlijden het hemels paradijs heeft verdiend en stichtten daarom in Gasselte een vicarie waar, ten behoeve van zijn zielenheil, missen werden opgedragen. Om de vicarie te kunnen onderhouden werden er uit zijn nalatenschap giften in natura, in de vorm van rogge, aan de vicarie afgedragen. Het document vermeldt dat uit het Alberthus (later Alberinge) te Zwebergen (Zuidbarge) jaarlijks vier mudde moet worden opgebracht. Dit komt geheel ten laste van de pachter van het Alberthus.

Van 1362 tot 1598 worden er bijna 250 jaar ten behoeve van het zielenheil van Warmold roggepacht afgedragen en missen opgedragen. Hopelijk heeft in die tijd Petrus de hemeldeur voor hem geopend, want toen kwam de reformatie en is de roggepacht niet meer omgezet in heilige missen, maar gebruikt voor het onderhoud van de predikanten.

Achtergrond van de kopie uit 1600

In Drenthe leefde aan het einde van de 16de eeuw de reformatiegedachte nauwelijks en was men overwegend rooms-katholiek. Maar toen Willem Lodewijk Groningen en Drenthe veroverde en stadhouder over de drie noordelijke provincies werd, veranderde dat. Willem Lodewijk was een vurig aanhanger van het nieuwe, Calvinistische geloof en vaardigde op 10 mei 1598 een decreet

uit, waarin hij de rooms-katholieke religie verbood en eiste dat alle roomse geestelijken binnen drie weken hun pastorieën zouden verlaten. 'Haere saecken daerna stellen, dat sie binnen drie weken die woeningen ende goederen van den pastorien ende kercken moegen ruymen ende daarvan aftrecken.'

Alle priesters, koster, schoolmeesters en armenmeesters moesten worden ontslagen en vervangen door aanhangers van de nieuwe religie. Sommige pastoors mochten, na een examen, hen afgenomen door de kerkelijke vergadering, weer als predikant in hun eigen parochie dienen, maar slechts weinigen kozen daarvoor, zodat er een groot tekort aan predikanten ontstond. Ook de kerkelijke eigendommen moesten aan de wereldlijke overheid worden overgedragen. Dit gold dus ook voor de vicarie te Gasselte. Er werd echter jarenlang een verwoed gevecht geleverd tussen dominee Cuperus en de afgezette vicaris Jacobus van den Utlo met als inzet de inkomsten van de Sint Catharina Vicarie. Cuperus won; de vicaris kreeg een uitkering van de Staten, mits hij zich rustig hield tegenover de predikant. Waarschijnlijk is vanwege dit conflict in 1600 een actum vividum (kopie van de acte) van het document uit 1362 opgemaakt, zodat wij heden ten dage toch nog over een afschrift van het oorspronkelijke document kunnen beschikken.

Boek

Ter ere van het 650-jarig bestaan van Zuidbarge, dat in 2012 gevierd zal worden, brengt de Historische Werkgroep Zuidbarge een boek uit. Het boek bevat ruim 300 pagina's op A4 formaat en is gedeeltelijk in kleur gedrukt. De inhoud bestaat globaal uit drie delen:

1. Historie van de middeleeuwse hoven en hun bewoners.
2. Een rijkelijk geïllustreerd deel over de activiteiten in de 20ste eeuw.
3. Een bewonersreconstructie, waarbij voor elk adres de bewoners zijn vermeld.

Voor leden van de Historische Vereniging Zuidoost-Drenthe is het mogelijk om tot uiterlijk 1 oktober 2011 in te schrijven voor een gereduceerd tarief van € 22,50, daarna zal de prijs € 25,00 bedragen.

De boeken kunnen op de boekpresentaties van 4 en 5 november 2011 in het dorps huis van Zuidbarge worden afgehaald. Maak voor 1 oktober het geld over op bankrekeningnummer 1255.58.961 t.n.v. Plaatselijk Belang Zuidbarge, inzake Historische Werkgroep. Vergeet niet uw adres te vermelden, zodat wij weten van wie het geld afkomstig is. Informatie Jan Omvlee, tel: 0591-631365.

Henk Jeurink

Open Monumentendag 2011

Dit jaar wordt op 10 september voor de 25ste keer de landelijke Open Monumentendag gehouden. In het jubileumjaar is gekozen voor het thema 'Nieuw Gebruik - Oud Gebouw'. Bij dit thema gaat het vooral om zinvol hergebruik. In de gemeente Emmen wordt de Open Monumentendag georganiseerd door de Gemeente, de Stichting Drents Monument, Centrum Beeldende Kunst Emmen en uw eigen Historische Vereniging. De Stichting Drents Monument wil dit jubileum (20 jaar) graag laten zien wat ze in deze periode hebben bereikt. Met elkaar genieten van een deel van ons cultureel erfgoed. Dat kan tijdens maar liefst drie excursies op 10 september 2011. Aan de excursies zijn geen kosten verbonden. Tijdens de tochten wordt voor koffie/thee gezorgd.

Bustocht: Om 12.15 uur vertrekken bij voldoende deelname twee bussen vanaf het parkeerterrein bij de Fijnfabriek, Peelstraat 162, 7887TM, Erica (volg bordje Hotel Green Meet's). Aanmelden tot donderdag 8 september 2011 via e-mail: info@drentsmonument.nl onder vermelding van naam en adres. Let op: vol = vol. Tijdens de busrit gaan we onder deskundige leiding het Tegeltjespand Erica, de Dennenschool Emmen en Centrum Beeldende Kunst Emmen (voormalige melkfabriek Noordbarge) van binnen bekijken. Wim Visscher en Henk Jeurink geven uitleg in de bus. De tocht voert door mooie delen van de gemeente Emmen. Tussen 16.15-17.00 uur zijn we terug bij het parkeerterrein van Hotel Green Meet's in Erica.

Fietstocht: Tussen 10.00 en 15.00 uur kunt u op eigen gelegenheid een door Schoonebeek uitgezette fietstocht rijden. De route is uitgezet door leden van de Werkgroep 'Sconebeck'. De fietsroute is gratis te verkrijgen bij Zandstrooiboerderij 'Zwaantje Hans' aan de Burgemeester Osselaan 5, 7761BS te Schoonebeek. De route voert door beschermde dorpsdelen en het beekdal van het Schoonebekerdiep. Ook krijgt u de hervatting van de oliewinning te zien.

Wandeltocht: Tussen 13.30-16.00 uur gaan Peter Kraan en André Dekker aan de wandel langs monumentale panden in Emmen. Begonnen wordt bij de oudste boerderij van Emmen 'Het Nabershof', Noordeind 21 (7815 PB). Op het programma staat ook een bezoek aan de Hervormde Kapel. Naar verwachting eindigt de wandeling rond 16.00 uur bij de 'Nabershof'.

Open Monumentendag in Emmen, ook voor U. Het is leerzaam en gezellig.

Van dorsvlegel naar combine

(Honderd jaar Coöperatieve Dorsvereniging/Werktuigenvereniging 'Emmen en Omstreken')

In augustus van dit jaar was het honderd jaar geleden dat door een aantal boeren in Emmen de Coöperatieve Dorsvereniging 'Emmen en Omstreken' werd opgericht. Deze vereniging bestaat nog steeds, maar sinds de jaren zestig als Coöperatieve Werktuigenvereniging. Op verzoek van het bestuur van de werktuigenvereniging hebben Marcel Bulte en Piet Naber een boek geschreven over de geschiedenis ervan. Het boek is op 26 augustus jl. gepresenteerd, waarbij het eerste exemplaar werd aangeboden aan de burgemeester. Het hierna volgende artikel is een samenvatting van de geschiedenis van deze dors- c.q. werktuigenvereniging.

Honderd jaar geleden was Emmen nog voor een groot deel een boerendorp en dat gold nog meer voor de dorpen dichtbij, zoals Weerdinge, Noord- en Zuidbarge, Westenesch, Oranjedorp, enz. De tijd van de graanoogst was de drukste tijd van het jaar. Eeuwenlang viel het moment waarop met de oogst van het koren kon worden begonnen in de maand juli. De 25ste juli (St. Jacobi) stond algemeen bekend als de tijd waarop het koren tot rijpheid was gekomen. In Drenthe was men vaak al een week eerder (afhankelijk van het weer) volop 'in de bouw'. En op 31 juli was meestal al het winterkoren (vooral rogge) wel gemaaid. Bij het oogsten gingen de maaiers eerst. Dat maaien gebeurde met de zeis. Daarna kwamen de vrouwen die de halmen bij elkaar bonden tot een garve (of een schoof), door eerst om het onderste gedeelte van de garve een band te binden, gemaakt van een tiental halmen: de kontzeel. Hetzelfde werd daar-

na gedaan aan de bovenkant: de kopzeel. Aan het eind van de dag werden die garven tegen elkaar aangezet tot hokken. Als het droog genoeg was, werden de garven na een aantal dagen naar de boerderij gebracht (het zgn. intrekken) en daar opgeslagen tot ze gedorst konden worden. Dat dorsen gebeurde, voordat het machinaal gedaan werd, met de dorsvlegel of de dorsstok op de deel van de boerderij. Eind negentiende eeuw waren in Zuidoost-Drenthe de eerste dorsmachines in gebruik genomen. In 1905 werd voor het eerst in de plaats Emmen een stoomdorsmachine gebruikt bij de boerderij van J. Hadders. Deze machine was eigendom van J. Visscher Jzn. en D. Kamst te Erica. De stoommachine was van de firma Lanz te Mannheim en de dorskast van de firma Hedeman te Badbergen. Die machine kon per uur ongeveer zevenhonderd garven dorsen. Voor de bediening waren twaalf mannen nodig. Het jaar daarop kon men de nieuwe dorsmachine van Willem Frieling uit Oranjedorp op verscheidene plaatsen in de gemeente Emmen aan het werk zien. Ongetwijfeld zal door de boeren in die tijd gesproken zijn over de voor- en nadelen van het machinaal dorsen en het bundelen van stro met behulp van stoomkracht. Deze

Enkele hokken met koren bij de vroegere molen aan de Westennesscherstraat (Collectie Sis Hoek-Beugeling)

nieuwe werkwijze had nogal wat gevolgen, want het geoogste koren hoefde niet meer opgeslagen te worden in de boerderij, maar in zogenaamde zaadbulten (korenrijten) op het bouwland, waar het moest blijven staan tot een dorsmachine het kon komen afdorsen. In 1909 werd door een aantal landbouwers uit Westenesch een advertentie in de Emmer Courant van 24 juni geplaatst met de mededeling dat zij in augustus een dorsmachine in werking hoopten te stellen. Landbouwers die hun koren met die machine wilden laten dorsen konden voor inlichtingen terecht bij L. Strating, H. Wiggers, J. Horing Jzn., K. Strating en E. Horing, allen te Westenesch. Vanaf die tijd kon men overal initiatieven zien tot het gezamenlijk aanschaffen van stoomdorsmachines en/of het oprichten van stoomdorsverenigingen. Dat was begrijpelijk, want de aanschaf voor privé-gebruik was te duur en niemand had zoveel landbouwgrond in bezit dat de aanschaf lonend maakte. In 1911 kwam het tot de oprichting van een

coöperatieve stoomdorsvereniging in de gemeente Emmen. Belangstellende boeren werden door middel van een advertentie in de Emmer Courant opgeroepen de eerste vergadering bij te wonen in hotel/café Wielens voor het vaststellen van de statuten, het tekenen van de leden in een register en het kiezen van een vast bestuur. De advertentie was namens

Advertentie Emmer Courant, 19 augustus 1911.

Willem Frieling, de eerste voorzitter van de Coöperatieve Dorschvereniging

het voorlopige bestuur opgesteld door Willem Frieling. De belangstelling voor de bijeenkomst was zo groot dat het slechts mogelijk was de eerste twee punten te bespreken. Tijdens een daaropvolgende vergadering op 31 augustus 1911 konden allereerst de nieuwe leden zich inschrijven. Daarna werd het huishoudelijk reglement vastgesteld en werd het bestuur gekozen. Voorzitter werd Willem Frieling uit Oranjedorp, secretaris Harm Nijhof Hzn. van Bargermeer, penningmeester Lambertus Nijhoff uit Noordbargo en verder als bestuursleden Jan Schirring en Hindrikus Haasken, beide uit Weerdinge. Als doel van de vereniging werd gesteld: 'het voor gemeenschappelijke rekening aankopen van een stoomdorsmachine met stropers en locomobiel of motor en zo nodig van meerdere machines en het in werking brengen daarvan ten behoeve van het landbouwbedrijf van de leden en zo mogelijk van niet-leden'. De officiële naam werd 'Coöperatieve Stoomdorschvereniging Emmen en Omstreken' en de oprichtingsakte werd ondertekend bij notaris H.J. Oosting te Emmen. Volgens de ledenlijsten van de beginjaren kwamen de leden/aandeelhouders uit Emmen, Noord- en Zuidbargo, Weerdinge, Westenesch, Bargermeer en Oranjedorp. In de jaren erna werden op veel meer plaatsen in de Zuidoosthoek van Drenthe soortgelijke verenigingen opgericht, zoals onder andere in

Nieuw-Amsterdam-Erica (1913), Nieuw-Dordrecht (1914 en 1921), Nieuw-Weerdinge-De Maten (1913), Roswinkel (1919), Barger-Oosterveld (1921).

De beginjaren waren niet gemakkelijk. De vereniging was opgericht aan het begin van een dorsperiode en daarom moest het bestuur binnen een korte tijd alles zien te regelen. Ook de jaren daarop moest veel worden geregeld en hoewel alles was vastgelegd in een huishoudelijk reglement moesten zowel het bestuur als de leden wennen aan de structuur, de tarieven en de werkwijze van de nieuwe dorsprocedures en de afspraken daarbij. Zo moest het koren voortaan naar centraal aangewezen dorsakkers in de dorpen worden gebracht, waar de zaadbulten volgens een bepaald systeem werden opgebouwd. De boer die zijn akker daarvoor beschikbaar stelde, kreeg een vergoeding. Er waren twee soorten zaadbulten: de herfst- en de winterbulten. De herfstbulten waren die voor het zaaikoren, en die moesten in de eerste rondgang worden gedorst. De winterbulten bleven langer staan en moesten dan ook tegen de regen worden beschermd en afgedekt. Dat gebeurde met gedorst stro. Soms was er geharrewar over de volgorde in het dorsen, over de maximaal te dorsen hoeveelheden en de hoogte van de boetes die moesten worden betaald als die hoeveelheden werden overschreden. Ook de instelling van het dorsen in drie rondgangen was iets waar de boeren aan moesten wennen. In de eerste rondgang mocht dus alleen het zaaikoren worden gedorst. Bij de tweede rondgang kreeg elke boer gelegenheid een deel van zijn overige koren te laten dorsen. En bij de derde rondgang werd het overige koren gedorst. Dit laatste gebeurde vanuit de schuren bij de boerderijen.

De dorsvereniging van Emmen en omstreken begon aanvankelijk met één dorsgarnituur. Zo'n garnituur bestond uit een dorskast (in dit geval van het type Ruston), een stropers en een locomobiel voor de aandrijving. Het geheel was voor f. 6.800,00 aangekocht. De machinist die de leiding had van de dorsploeg verdiende f. 7,00 per week. Het loon van een arbeider bij de dorsploeg was toen 25 cent per uur. Het dorsloon

voor de leden bedroeg in 1922 f. 7,00 per uur dorsen. De belangstelling van de boeren voor deelname nam echter al snel toe, zodat in 1916 een tweede dorsgarnituur moest worden aangeschaft. Deze Flöther-combinatie werd van enkele boeren overgenomen. Om de dorsmachines te kunnen stallen was in 1912 een loods gebouwd in Noordbargo op het erf van de familie Evenhuis. Rond 1919 is de oppervlakte van die loods verdubbeld. De grond waarop de loods stond bleef eigendom van de familie Evenhuis. In 1980 is de loods afgebroken, maar toen was de vereniging al lang gehuisvest in Westenesch.

De eerste voorzitter van de vereniging was Willem Frieling uit Oranjedorp, een vooruitstrevend man, die al in 1910 in Oranjedorp een soort modelboerderij had gebouwd. Gedurende de Eerste Wereldoorlog kreeg de dorsvereniging met schaarste te maken, vooral wat betreft brandstoffen, verpakkingsdraad en smeerolie. Het bestuur bepaalde in 1917 dat leden tijdens de eerste rondgang hoogstens 40 hectoliter mochten laten dorsen en niet-leden 15 hectoliter. Een jaar later werd vanwege het brandstoftekort zelfs niet meer voor niet-leden gedorst.

De vergaderingen van het bestuur en de le-

De oude loods van de dorsvereniging. Deze loods stond aan de Noordbargostraat en is in 1980 afgebroken.

denvergaderingen werden in de jaren vanaf het begin tot en met de Tweede Wereldoorlog in hotel Wielens gehouden. De ledenvergaderingen werden vaak door weinig leden bijgewoond. Zo was ook de opkomst bij de ledenvergadering van

Dorsen bij de schuren op de hoek Weerdingerstraat /Noordeind. Op deze plek staat nu het winkelcomplex met onder andere het modehuis Jedehu (Collectie Roelof Boelens).

Een oude foto van een dorsploeg. De foto dateert waarschijnlijk van voor de oorlog. De enige bekende persoon is Harm Jans (de man met de zak over zijn hoofd). (Collectie H. Elling).

februari 1922 gering. Toch werd toen besloten een nieuwe locomobiel, een Pot en Ter Borg, aan te kopen. Het jaar daarvoor was de opkomst ook zo slecht, dat enkele bestuursleden tijdens de vergadering naar de huizen van enkele leden gingen om hen op te halen, anders kon er niet worden gestemd. In 1926 kwam het tot een splitsing. Een aantal leden uit Oranjedorp kwamen met het initiatief een eigen dorsvereniging op te richten. Ook het bestuur was van mening dat de vereniging te groot was geworden en dat een splitsing noodzakelijk was. Dit hield wel in dat de bestaande vereniging moest worden ontbonden en dat er een financiële regeling getroffen moest worden. Ook moest het bestuur opnieuw gekozen worden, maar vrijwel het gehele oude bestuur werd herkozen. Voorzitter bleef H. Haasken, R. Hadders werd secretaris en de overige bestuursleden waren L. Strating, H. Nijhof (penningmeester/administrateur), H. Jalving, F. Schnoeijing en H. Schirring. In de zomer van datzelfde jaar kwam een zestienjarige jongen met de pet in de hand de loods binnen om te solliciteren. Bernard Wessels, zoals hij heette, werd voor negentien centen per uur aangenomen. Hij werd stoker

van de locomobiel. Dat betekende dat hij altijd een uur eerder op moest staan dan de anderen om, eerst met turven en later met briketten, het vuur onder de ketel aan te steken. Later werd hij machinist van een dorsmachine en bestuurder van een combine en monteur. Bernard heeft bijna 50 jaar voor de dorsvereniging gewerkt en nam in 1975 afscheid. Gedurende de Tweede Wereldoorlog kwamen er steeds meer beperkingen. Door gebrek aan brandstof konden de tractoren niet meer gebruikt worden en moest weer gebruik worden gemaakt van de locomobielen, die eerst nog met briketten, maar aan het eind van de oorlog weer met turf werden gestookt. Verder was er gebrek aan persdraad en onderdelen. Ook kregen de boeren te maken met de vordering van paarden. Na de oorlog maakten de paarden en de locomobielen definitief plaats voor de tractoren die zorgden voor de aandrijving van de dorsmachine en de stropers. Eén van de eerste tractoren van de dorsvereniging was de Mc.Cormick WD-9. In 1951 werd Jan Reinders de nieuwe administrateur. Hij regelde de financiële afwikkeling van het dorsen met de leden, deed de aankoop van de materialen en was in feite de spil wat betreft het regelen van de werkzaamheden en de financiën. Na de oorlog werden de bestuurs- en de ledenvergaderingen gehouden in café Kroeze aan de Markt in Emmen en een enkele keer werd uitgeweken naar hotel Ten Cate in Noordbarge.

Een compleet plaatje: zaadbulten, een dorsmachine, zakken met graan, stropakken en een wipkar (Collectie Sis Hoek-Beugeling).

Er waren op dat moment drie dorsgarnituren in gebruik. Machinisten waren Bernard Wessels, Jan Menning en Roelof van der Laan (later opgevolgd door Gezinus Hilbrands). De machinist had de leiding over de dorsploeg en moest ook de dorsbriefjes schrijven, waarop stond vermeld hoeveel uren er voor een boer was gedorst. Die briefjes gingen dan naar de administrateur. Het dorsloon, dat is wat de boeren moesten betalen voor het laten dorsen, werd per uur berekend. In 1927 was het f. 5,00 per uur, in 1945 f. 15,00 en in 1967 f. 90,00. De arbeiders bij de dorsmachines werden voor de oorlog en ook nog in de eerste jaren erna door middel van een advertentie in de Emmer Courant opgeroepen. Maar zij die de afgelopen jaren tot volle tevredenheid hadden gewerkt, werden het eerst aangenomen en vaak werden ze door de machinist gevraagd om te komen werken. Volgens Gezinus Hilbrands, één van de vroegere machinisten, werkten er behalve de machinist acht à negen mannen bij de dorsmachine: twee stonden op de machine om de banden open te snijden en het koren er in te stoppen, één was weger, twee mannen stonden bij de stropers, één stond bij de stropakken, twee mannen

maakten de korenmijt en dan was er nog de stoker (de laatste in de tijd van de locomobielen). Elk jaar werd door het bestuur de dorsregeling vastgesteld en in de ledenvergadering meegedeeld. Soms was die gelijk aan het jaar daarvoor. Er werd wel streng de hand aan gehouden. Als er bij de eerste rondgang meer werd gedorst dan de toegestane hoeveelheid kreeg men een boete. Voor de eerste rondgang moesten minstens tien mijten bij elkaar worden geplaatst, voor de tweede rondgang uit huis of schuur moest minstens vijf uur worden gedorst, althans er moest voor vijf uur worden betaald en voor de derde rondgang was dat vier uur. De mijten voor de derde rondgang moesten voor 15 september worden afgedekt. De leden waren verplicht hun koren te laten dorsen door de dorsvereniging. Ook hier stond een boete op als ze dit door een ander lieten doen. Het te betalen dorsloon werd ieder jaar door het bestuur voorlopig vastgesteld. Als het dorstseizoen voorbij was, vond aan de hand van de voorlopige jaarcijfers de definitieve vaststelling van het dorsloon plaats, wat meestal resulteerde in een naheffing bij de leden. In 1957 werd voor het laatst bij Pot en Ter Borg in Groningen een nieuwe dorsmachine aangeschaft ter vervanging van een oudere. In de vijftiger jaren nam zo langzamerhand het gebruik van maaidorsers of combines in Nederland toe (1950: 1200 combines, 1965: 3000). Toch duurde het nog een tijd voordat de dors-

Eén van de dorsploegen in 1955, vanaf links: Gez. Hilbrands (machinist), Willem Koopman, Jan Hendriks, Willem Rolfes, Anne Joling, Hendrik Dijks, Willem Schepers en Hendrik Exel. (Collectie Gez. Hilbrands).

vereniging Emmen en omstreken overging op het gebruik van een combine, hoewel er al loonbedrijven in de buurt waren die combines gebruikten. Eén van de leden kreeg in 1952 een boete opgelegd van f. 25,00, omdat hij zijn koren had laten dorsen met een combine door een loonwerker.

Pas in 1961 kwam in de ledenvergadering het punt aan de orde over de aanschaf van een combine. Niet alle leden stonden te juichen bij dat idee. Dat bleek bij de stemming. Van de 51 uitgebrachte stemmen waren 26 voor en 25 tegen de aanschaf van een combine. Het bestuur stelde, vanwege dit kleine verschil, voor, om pas tot aanschaf over te gaan wanneer door de leden minstens 60 ha voor maaidorsen werd opgegeven. Daarmee ging men akkoord. Achteraf waren die 60 ha helemaal geen probleem, want nadat de combine zijn werk had gedaan, bleek in september dat er 190 ha was gedorst door de vereniging en dat de combine daarvan 108 had gedaan. Geen wonder dat in december werd besloten om voor de volgende

campagne een tweede combine aan te schaffen. De eerste combine was een Claes M 103, de tweede een Claas Matador. Daarna ging het snel: in 1967 werd de eerste combine al weer ingeruild en in 1968 was de achtste combine in gebruik. De eerste maaidorsers hadden nog een 'opzakinrichting'. Daarbij reden op de machines nog twee arbeiders mee om het graan in zakken op te vangen en deze op het land te laten glijden, waarna ze opgehaald werden. De latere maaidorsers waren uitgerust met een graantank, waardoor het graan los vervoerd kon worden en niet meer in zakken werd gedaan. Dat ging naar het bedrijf van de landbouwcoöperatie aan de Westenesscherstraat. Het dorsen met de dorsmachine werd nog steeds gedaan, maar in 1967 nog slechts in twee rondgangen. Die eerste rondgang duurde toen nog maar vijf weken en de tweede ronde werd na nieuwjaar afgedorst. Een jaar later werd voor het laatst met de dorsmachine gedorst. Direct na de aanschaf van de eerste combine was er al een probleem met de huisvesting van de machine. Er was te weinig ruimte bij de loods in Noordbarge om in en uit te kunnen rijden. Dat werd nog erger toen de tweede combine kwam. Er moest dus worden omgezien naar andere huisvesting. Voorlopig vond men dit in de schuren bij enkele leden. Er werd van Rijkswaterstaat een stuk grond gekocht in Westenesch bij de brug over het Oranjekanaal

Een Claas Senator combine met Bernard Wesels als bestuurder. Rechts van hem Gezinus Hilbrands en het jongetje links is Jan Zwaving (Collectie R. Zwaving).

en daarop werd een nieuwe loods gebouwd. Deze was in 1965 gereed voor gebruik. Naast de loods kwam een paar jaar later een woning voor de bedrijfsleider.

Omdat het maaidorsen slechts enkele weken van het jaar werk opleverde, moest met de komst van de combines ook uitgezien worden naar andere werkzaamheden voor de dorsvereniging, die inmiddels van naam was veranderd en nu officieel 'Coöperatieve Werktuigenvereniging Emmen en Omstreken' heette. Het begon met hooipersen voor de leden en in 1968 werd een sproeimachine aangeschaft. In de jaren daarna werden bietenzaaimachines, aardappelpootmachines, roommachines voor bieten en aardappels, machines voor grondontsmetting en ook steeds meer trekkers aangeschaft. Later kwamen daar nog de hakselaars, graafmachines en de zoden- en bouwlandbemesters bij. Dit maakte het noodzakelijk dat er meer ruimte moest komen voor het stallen van die machines. In de loop van de tijd werden nieuwe loodsen bij de eerste gebouwd en in 1980 kocht de vereniging het terrein van de vroegere betonfabriek van Meijer aan de 'haven'. Daar werden ook nieuwe loodsen gebouwd. Het jaar 1989 was belangrijk voor de vereniging door de fusie met de Coöperatieve Werktuigen-

vereniging van Sleen en Omstreken. Dat was nodig vanwege de minder goede financiële resultaten daar. In feite was het een complete overname door de werktuigenvereniging van Emmen. Gebouwen, werktuigen, een gedeelte van het personeel en de leden (als ze dat wensten) gingen daarbij over. In 1995 zou een soortgelijke fusie met de CWV Zweeloo plaats vinden, maar die ging op het laatste moment niet door.

Wat begonnen is als een initiatief van een klein groepje boeren met één dorsmachine in een kleine loods in Noordbarge groeide in honderd jaar uit tot een bedrijf met de modernste machines en werktuigen voor diverse werkzaamheden, in een aantal loodsen op twee bedrijventerreinen.

Omslag van het boek over de 100-jarige landbouwvereniging. Het boek is verkrijgbaar bij het kantoor van de Coöp. Werktuigenvereniging 'Emmen Omstreken' aan de Westenesscherstraat 70 te Emmen en bij de boekhandel Vermeer en Read Shop Boelens. De prijs van het boek is . 20,00

door Gerard Steenhuis

‘De Brugge van Barger-Compasuum’

Nieuw Dordrecht en Barger-Oosterveld liggen op het zuidoostelijke uiteinde van de Hondsrug, ten oosten van Emmen. Beide dorpen zijn vanuit het zand ontstaan. Verder naar de landsgrens toe lag tot voor honderd jaar het Bourtanger moeras, dat zich naar het oosten toe uitstrekte tot over de grens, tot de zandboorden van de Duitse rivier de Ems.

Dit gebied heeft in nauwelijks een halve eeuw een metamorfose ondergaan.

Het veranderde van een onbewoond en sompig moeras, waar slechts de scheper met zijn schaapskudde de weg wist, in een dalgrondgebied, door de mens in cultuur gebracht.

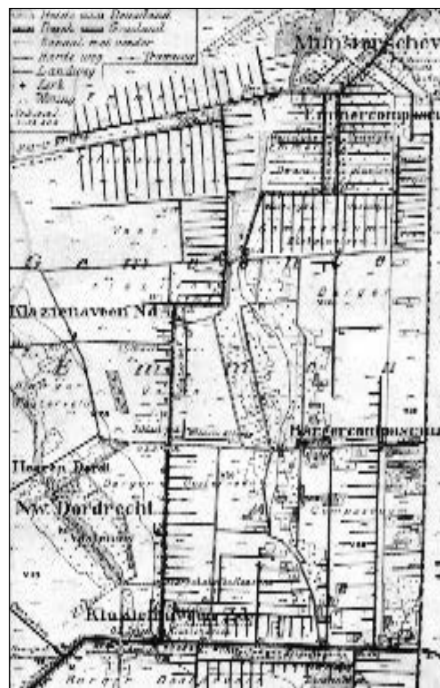
In 1874 koopt de Groninger vervener en aardappelmeelfabrikant W.A. Scholten het Smeulveen, dat direct grenst aan de Hondsrug. Hij laat rond die tijd vanuit het zuidelijker gelegen Van Echtskanaal het Scholtenskanaal uitgraven. Hij wil het gebied afwateren, het veen afgraven en als turf verhandelen om vervolgens het ach-

tergebleven land te ontginnen tot vruchtbare dalgrond.

Langs het Scholtenskanaal loopt de weg naar Emmer-Compasuum (zie kaart) en in 1907 komt ook de tramverbinding vanuit Klazie- naveen naar Munsterscheveld en Ter Apel gereed. Bij de zuidelijke schutsluis, Sluis II genoemd, vestigen zich een café, kruidenier en andere neringdoenden. Ook is hier een tramhalte. Naar het noorden toe, bouwt de hervormde gemeente zijn De Weerdkerk.

Verder naar het oosten toe, ligt het gebied dat voor 1890 de naam ‘Compasuum’ draagt (zie kaart). Deze streek komt een kwart eeuw later aan snee. Het waterschap ‘Barger-Compasuum’ is opgericht in 1892, maar een concessie tot veenafgraving wordt pas in 1896 aangevraagd. Parallel aan het Scholtenskanaal wordt een hoofdkanaal, het Verlengde Oosterdiep, aangelegd en kanaalgravers beginnen al voor 1900 in Zwartemeer vanuit het Van Echtskanaal in noordelijke richting te graven.

Deel van een kaart uit de handleiding bij de aardrijkskundige wandplaten van Nederland door R. Schuiling & J.M. de Feijter, XVII. Vervening te Emmer-Compasuum, 1918.

De Brug over het kanaal en de drie meter brede Verlengde Oosterdiep Oostzijde (bron; Compasuum, 1873-1949, J.B. Kuis, 1948)

Vanuit het noorden, vanuit Emmer-Compasuum, worden het Hoofdkanaal en vervolgens het Oosterdiep in zuidelijke richting verlengd. In 1918 zijn beide kanaalgraversploegen dicht tot elkaar genaderd (zie op de kaart- het nog niet afgegraven stuk kanaal). De doorsteek is in 1921, daar waar in latere jaren de Nederlands hervormde kerk wordt gebouwd. Het Verlengde Oosterdiep is gereed en op de oostelijke wal komt de straatverbinding van Emmer-Compasuum naar Zwartemeer (het Verlengde Oosterdiep Oostzijde) te liggen. Inmiddels is ook het Limietwegkanaal gegraven. Tegelijkertijd worden zijwijken ‘zietwieken’ om de 200 meter in westelijke richting vanuit het hoofdkanaal aangelegd. De grootschalige vervening is begonnen in dit Barger-Compasuum. Duizenden mensen vinden werk in het gebied en honderden schepen passeren de sluisen en bruggen. Vanuit Sluis II, aan het Scholtenskanaal loopt een pad in oostelijke richting. Het komt vanaf Nieuw Dordrecht, Heeren Dordt, de Herenstreek, Karrepad, Willem Albertsvaart en gaat als Postweg naar het pas gegraven Verlengde Oosterdiep. Hier wordt rond 1920 ‘de Brugge’ gebouwd en maakt een doorgaan tot aan de landsgrens mogelijk.

De Postweg krijgt in 1923 zijn verharding, evenals het Verlengde Oosterdiep Oostzijde. Beide wegen krijgen een drie meter brede klinkerbestrating.

Het Verlengde Oosterdiep met rechts de Brug en de panden van textielhuis Westen en bakker Koster. Links het café De Groot, later Boerland, nu de Kloeck. Vooraan is duidelijk het scheepsjagerpad te zien. Tussen de beide panden door is een doorkijk naar het Duitse Hebelmeer (bron; eigen).

De Postweg en het Verlengde Oosterdiep Oostzijde vormen een kruispunt bij de Brug. Hier ontstaat het nieuwe centrum van het dorp. Tot dan toe lag het centrum 500 meter naar het westen, daar waar op het bovenveen de oude houten openbare school (School O.L.O., zie kaart) was en de molen en de schuurkerk, die nu nog te zien is in het Veenpark. Ook stond hier het café van Jan Berend Wilken, later voortgezet door diens dochter Angela ‘Engel’ Wilken. De streek ligt midden in de drukke vervening en een nieuw centrum vormt zich aan het kanaal, bij ‘de Brugge’.

Neringdoeners en andere bedrijven vestigen zich in de onmiddellijke nabijheid. Café en kruidenier De Groot (1919), vanaf 1929 Boerland, ertegenover Westen textiel en bakker Koster. Het postkantoor van de familie Zwake komt op de zuidwestelijke hoek in het brugwachterhuis met verderop Café Bernard Wilken (1935). Bakker Jan Eilering vestigt zich in 1940 nog naast het brugwachterhuis. Terwijl de katholieke kerk (1923), school en meestershuis (1929) en verenigingsgebouw (1932) het vierkant compleet maken.

De grootschalige vervening duurt tot ongeveer 1950. De boeren ontginnen de bodem tot

De Brug met in het verlengde ervan de Postweg met links het brugwachterhuis, eerder het oude postkantoor van de familie Zwake en hier de winkel van groenteboer Bernsen. Verder de bakkerij van Eilering, later Lukkien, het latere postkantoor en café Bernard Wilken. Tegenover staan de kerk en de school (bron: Willie Brijan).

vruchtbare dalgrond.

Auto's en vrachtauto's vervangen alsmaar meer het vervoer per schip door de kanalen. Kanalen worden gedempt, bruggen gesloopt en de wegen verbreed.

De Brug van Barger-Compasuum doet tot 1970 dienst, dan wordt hij gedemonteerd en het kanaal hier dichtgegooid. Een dam komt er voor in de plaats. In 2010 en 2011 gaat de dam op de schop. De gemeente Emmen renoveert het centrum van Barger-Compasuum en verandert het in share space-gebied (een gezamenlijk gebruikte ruimte voor fietsers, auto's en voetgangers). Daar waar eens 'de Brugge' lag, siert nu een mooi aangelegd plein het dorpscentrum.

De Brug met rechts de kerk met nog de toren van vóór 1953 en links de school (foto: J. van der Meer, 1952).

Het draagt de naam 'de Dam'.

Nog meer verhalen en geschiedenis leest u in het deze zomer uitgekomen boek '145 jaar Bargercompasuum, over buurten, bedrijven en bewoners', geschreven door de schrijver van dit artikel. Het boek is 250 pagina's dik, in full colour met meer dan 300 foto's en afbeeldingen uitgegeven. Sinds 2009 kent Barger-Compasuum een historische werkgroep Barger-Compasuum. Deze verzamelt oude verhalen, documenten, papieren en foto's (of kopieën ervan) over het dorp en zijn omgeving en bewaart deze in het archief (papier dan wel digitaal). Wilt u meer weten, neem dan contact op met Gerard Steenhuis.

Bij het ter perse gaan van dit blad, blijkt de eerste oplage van het boek uitverkocht te zijn. Er wordt gewerkt aan een tweede druk, die in het najaar van 2011 verschijnt. U kunt een exemplaar bestellen door te mailen naar gsfysio@hotmail.com of te bellen dan wel te schrijven naar de praktijk voor fysiotherapie en fitness Gerard Steenhuis, Postweg 130, 7884 PN Barger-

Vroeger bestaat nog

Een jeugdboek over de geschiedenis van de gemeente Emmen was er nog niet. Bij de schoolbibliotheekdienst van Bibliotheek Emmen kwamen echter veel vragen uit het onderwijs naar geschikt materiaal. In Hogeveen verscheen in 2005 het boek *Alles is anders om je heen*, een geschiedenisboek voor de bovenbouw van het primair onderwijs. De schrijfster is Merel Thomese. Dit boek heeft als voorbeeld gediend voor de Emmense uitgave.

In 2008 besloot Bibliotheek Emmen in samenwerking met de Historische Vereniging Zuid-Oost Drenthe een projectplan te schrijven om een geschiedenisboek voor de jeugd te laten verschijnen. Er werd subsidie aangevraagd bij de gemeente Emmen. De gemeente Emmen reageerde positief en stelde gelden beschikbaar uit het fonds Cultuurparticipatie. Er werd besloten, dat het boek uit een verhalend en een informatief deel zou gaan bestaan. Er is lang en hard gewerkt

aan de totstandkoming van dit boek. Er zijn veel mensen bij betrokken geweest.

De uitgever was meteen enthousiast over de opzet van het boek. Hij heeft zich enorm ingespannen om de bijzondere omgeving met veel illustraties, foto's en wikiweetjes te realiseren.

Het boek *Vroeger bestaat nog* is geschreven voor leerlingen van de bovenbouw van het basisonderwijs. Aan de hand van het fictieve verhaal over Victor en Sanne wordt in de tijd teruggedaan.

In acht verhaallijnen en thema's wordt op chronologische wijze historische informatie verstrekt. Hierbij wordt de indeling aangehouden zoals omschreven in kerndoel 52: Oriëntatie op jezelf en de wereld, onderdeel Tijd. Bij ieder hoofdstuk worden lesbrieven aangeboden. De lesbrieven worden gratis op DVD ter beschikking gesteld aan iedere school die boeken afneemt.

Het resultaat is een uniek vormgegeven boek over de geschiedenis van onze gemeente, dat naar we hopen niet alleen door kinderen, maar ook door volwassenen graag gelezen zal worden. Bij de onderwerpen uit het informatieve gedeelte van het boek wordt lesmateriaal ge-

Boek

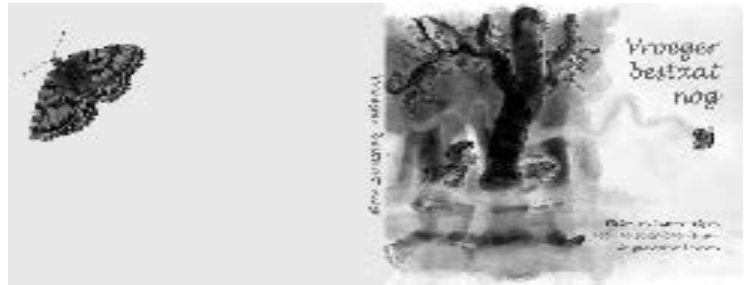

Victor en Sanne

Landbouwer *Veenstra* en zijn vrouw uit Nieuw-Weerdinge gebruikten een **hondenkar** om de melkbussen te vervoeren.

maakt, dat aansluit bij de geschiedenislessen in de bovenbouw van het primair onderwijs. Ook zullen de erfgoedprojecten uit het Cultuurmenu voor het primair onderwijs van onze gemeente aansluiten bij de onderwerpen uit het boek.

Het boek, in meerkleurendruk, heeft een omvang van 200 bladzijden met ongeveer 400 foto's en verschijnt in een gebonden uitvoering (hard koft). Vanaf 15 september 2011 is *Vroeger bestaat nog* in de boekhandel verkrijgbaar. De prijs bedraagt e 14,90. Voor leden van de Historische Vereniging Zuid-oost-Drenthe is het boek tot 1 oktober 2011 voor e 12,40 bij Readshop Roelof Boelens verkrijgbaar. Hiervoor geldt 1 exemplaar per lid.

Boven: De (proef)boerderij van *Frieling* in Oranjedorp

Onder: De **Zusters** en de leerlingen van de school van de Rooms-Katholieke Kerk in Emmer-Compasuum in 1928. In het midden zit zuster *Simplicia*, overste (directeur van de school).

